

Чернігівська обласна універсальна наукова
бібліотека імені Софії та Олександра Русових

*Марія Заньковецька:
життя і творчість*

Біобібліографічний покажчик

Чернігівська обласна універсальна наукова бібліотека
імені Софії та Олександра Русових

До 170-річчя від дня народження

**МАРІЯ ЗАНЬКОВЕЦЬКА:
ЖИТТЯ І ТВОРЧІСТЬ**

Біобібліографічний покажчик

Чернігів
2024

УДК 016:792(477)(092)

З 28

Марія Заньковецька: життя і творчість : біобібліогр.
З 28 покажч. / Черніг. обл. універс. наук. б-ка імені Софії
та Олександра Русових ; упоряд.: О. І. Іваненко,
О. М. Плаунова ; відп. за вип. Ю. О. Соболев. – Чернігів :
[Черніг. ОУНБ], 2024. – 72 с.

Щоб ознайомити читача з внеском Марії Заньковецької в громадське та культурне життя України, зокрема Чернігівщини, фахівці Чернігівської ОУНБ імені Софії та Олександра Русових підготували біобібліографічний покажчик. В окремих тематичних розділах покажчика представлені публікації про театральну творчість актриси та її громадсько-культурну діяльність. До видання увійшли статті з періодичних видань, наукових збірників, книги.

Видання може бути корисним краєзнавцям, викладачам і студентам, журналістам і літераторам, мистецтвознавцям і історикам театру, бібліотечним і музейним працівникам, усім, хто вивчає історію Чернігівщини.

УДК 016:792(477)(092)

© Чернігівська ОУНБ імені Софії
та Олександра Русових

Марія Заньковецька

ВІД УПОРЯДНИКІВ

У 2024 році виповнюється 170 років від дня народження Марії Заньковецької (1854–1934) – української акторки і театральної діячки, провідної зірки українського театру кінця XIX – початку XX ст. Народилася в с. Заньки нині Ніжинського р-ну Чернігівської обл.

З метою вшанування пам'яті видатної землячки фахівці Чернігівської ОУНБ імені Софії та Олександра Русових підготували біобібліографічний покажчик «Марія Заньковецька: життя і творчість».

За видовою ознакою до видання включені: книги, збірники, брошури, бібліографічні посібники, публікації з газет та журналів. Матеріал систематизовано за розділами. У межах кожного розділу матеріали розміщено в хронологічній послідовності, а у межах року – за алфавітом авторів та назв документів.

Опис літератури здійснено відповідно до чинних державних стандартів. Анотування документів здійснювалось лише в окремих випадках, наприклад, якщо назва не розкривала зміст. Бібліографічні описи пронумеровані. До випуску увійшли 349 друкованих джерел.

Довідковий апарат складається з іменного покажчика.

Відбір матеріалу завершено 01.02.2024 року.

З онлайн-версією покажчика можна ознайомитися на сайті Чернігівської обласної універсальної наукової бібліотеки імені Софії та Олександра Русових у розділі «Електронна бібліотека» за адресою: <http://libkor.com.ua/plugin?type=lib>.

Свої зауваження та побажання надсилайте на адресу:

14000 м. Чернігів, просп. Миру, 41,

Чернігівська ОУНБ ім. Софії та Олександра Русових,

відділ наукової інформації та бібліографії,

Тел.: (0462) 67-61-97;

E-mail: bibliograf2016@gmail.com.

ПЕРЕДМОВА

*Ви питаєте, чи переживаю я, коли виходжу на сцену.
Хіба можна передати ці умови. Скажу тільки,
що скільки я б не грала, обов'язково нестерпне
світло рампи, що б'є в очі, одночасно боляче б'є по моїх
нервах: мить, і я вся холодію. Але це тільки коротка
мить. Далі я «входжу в роль» і зовсім забуваю,
що театр – загадковий сфінкс, ім'я якому публіка.*

Марія Заньковецька

Марія Заньковецька народилася 23 липня (4 серпня) 1854 року в селі Заньки Чернігівської губернії Ніжинського повіту у збіднілій дворянській сім'ї. Прізвище Заньковецька – це псевдонім. Дівоче прізвище Марії Костянтинівни – Адасовська. Її рід має українсько-польське коріння й бере початок з XVII століття. Серед Адасовських були відомі громадські діячі, герої воєн, найвищі державні чиновники. Мати майбутньої актриси щиро любила самобутню українську культуру. Цю любов жінка передала і своїм дітям.

У десять років Марійку віддали до Чернігівського жіночого пансіону, де вона, окрім грамоти, вивчала світські манери та здобула музичну освіту. Саме в пансіоні у дівчинки почали виявлятися артистичні таланти, помічені вчителем Миколою Вербицьким. Педагог дав їй пораду обов'язково вступити до театрального училища. З цього моменту Марія серйозно задумалася про роботу в театрі. Також вона мріяла вступити до консерваторії.

У 18 років Марія вийшла заміж за офіцера Олексія Хлистова, який у період залицяння підтримував її прагнення вчитися,

але після укладення шлюбу заявив: «Призначення жінки – бути дружиною, господинею і матір'ю, а не думати про консерваторію і театр». Замість консерваторії Марія Костянтинівна опинилася у Бендерській фортеці, куди перевели на службу її чоловіка. Але й тут майбутня зірка української сцени брала участь в аматорських спектаклях. В одному з них, «Світські ширми», її побачила відома провінційна актриса Власова-Кочевська й після вистави стала переконувати Марію Костянтинівну, що її місце на професійній сцені. Так само вважав і піхотний офіцер Микола Тобілевич (пізніше знаний під псевдонімом Микола Садовський), який разом із майбутньою зіркою сцени брав участь в аматорських виставах у Бендерах.

Марія Костянтинівна чудово знала світову та вітчизняну літературу. Вона захоплювалася творчістю своїх сучасників Івана Франка і Михайла Коцюбинського, любила твори Панаса Мирного. І, звичайно, неможливо не згадати про глибоке знання поезії Тараса Шевченка. Марія Адамовська належала до тієї когорти української інтелігенції, яка, мислячи широко, будучи європейсько освіченою, ніколи не забувала про своє національне коріння.

Незабаром Олексія Хлистова перевели до Фінляндії, і Марія Костянтинівна отримала можливість вступити на вокальне відділення Гельсінгфорської консерваторії. Майбутня акторка навчалася у відомого професора Гржималі, який пророкував їй блискуче майбутнє як співачці. Однак дифтерит, на який перехворіла Марія Костянтинівна, змінив її тембр голосу – він утратив чистоту і став непридатним для оперного співу. Єдиним виходом лишалася сцена.

У 1882 році письменник і драматург Марко Кропивницький став засновником першого в історії України професійного театру, також відомого як «Театр корифеїв». Цього ж року доля подарувала Марії Заньковецькій зустріч з Марком Кропивницьким, який організував свою трупу в Єлисаветграді (нині – Кропивницький). Перша поява майбутньої зірки на професійній сцені відбулася 27 жовтня 1882 року. Марія Костянтинівна виступила в ролі Наталки у п'єсі Івана Котляревського «Наталка Полтавка».

У трупі Марка Кропивницького деяка частина акторів зустріла дебютантку вороже, із заздрістю. На першій виставі, після того як Заньковецька блискуче виконала арію «Віють вітри», за лаштунками пролунав дикий регіт. Дебютантка на мить знепритомніла, впустила коромисло з відром. Але опанувала себе. Перша дія закінчилася овацією захопленої публіки. А у фіналі Заньковецьку довго не відпускали: глядачі зрозуміли, що на українській сцені засвітилася яскрава зірка, яка для багатьох стане дороговказом.

У театрі Марка Кропивницького актриса-початківець один за одним створила яскраві цікаві образи. У її виконанні роль Наймички – ошуканої та покинутої дівчини – в однойменній постановці за твором Тараса Шевченка виростала до гнівного викриття всієї системи, яка прирекла жінку на безправ'я та приниження. Прекрасні зовнішні дані, гарний поставлений голос, широкий творчий діапазон сприяли тому, що Марія Заньковецька з рівним успіхом могла виступати як у драмі,

так і в музичній комедії. Кожен виступ актриси як на відомих столичних майданчиках, так і у провінційних театрах завжди був незабутнім для публіки.

Працюючи у трупах Марка Кропивницького, Михайла Старицького та інших професійних колективах, Марія Костянтинівна щедро дарувала публіці яскравий, самобутній артистичний талант, що дозволило їй бути справедливо визнаною зіркою української сцени. Щирість і правдивість сценічних образів, дивовижну працездатність актриси високо цінували не лише глядачі, а й колеги. Великий акторський дар Марії Заньковецької надихав найвідоміших драматургів. Найкращі п'єси Панаса Мирного, Івана Карпенка-Карого, Михайла Старицького були написані авторами саме для неї.

Приголомшливий успіх на сцені та особисте життя, сповнене страждань. На жаль, цю чашу Марії Костянтинівні довелося випити до дна. У 1887 році було розірвано церковний шлюб Заньковецької та Хлистова. Церква наклала на неї, людину глибоко віруючу, спитимію. Батько відвернувся від Марії. Духовно підтримала доньку лише мати. Марія взяла всю провину за розлучення на себе, а за законами того часу це означало, що вона не могла вийти заміж повторно. Через це жінка страждала, не ставши «законною» дружиною єдиного чоловіка у своєму житті, якого кохала, – Миколи Садовського.

Микола Садовський, до якого вона пішла від чоловіка, був її духовною опорою у творчості і водночас особистою трагедією. Красень-актор захоплювався іншими жінками, про що Марія Костянтинівна знала. Постійні непорозуміння змушували її часто припиняти роботу та їхати до себе в Ніжин, і тоді театр втрачав свій творчий тонус. У результаті після багатьох років спільного життя вони розійшлися. Уже в

літньому віці Микола Садовський намагався просити пробачення у Марії, але вона його навіть у будинок не впустила. Вибачила, коли Микола Карпович пішов із життя: попросила покласти в його труну ладанку.

Становлення українського професійного театру наприкінці XIX століття стало невід'ємною частиною національного відродження. На тлі обмежень у використанні української мови (Валуєвський циркуляр (18 липня 1863 року), Емський указ (18 травня 1876 року) національний театр довгі роки залишався рупором української культури. Заборона на наявність стаціонарного національного театру в Києві та українських губерніях спричинила постійні гастролі «Театру корифеїв», а значить – і активне поширення української культури в усій імперії.

Талановиту українську акторку гаряче та привітно зустрічали у всіх містах, де відбувалися її гастролі. На піку слави Марії Заньковецькій неодноразово надходили пропозиції від режисерів провідних столичних театрів. Позитивна відповідь, безумовно, докорінно змінила б життя Марії Костянтинівни. В усякому разі – розширила б межі її популярності. Головною та єдиною причиною відмови від цих пропозицій стала заповітна мрія Марії Заньковецької про національний театр.

Восени 1918 року в Києві було відкрито два театри: Народний, очолюваний Панасом Саксаганським, та Державний український драматичний театр під керівництвом режисера Олександра Загарова. У підготовці до відкриття цих театрів найактивнішу участь брала Марія Заньковецька. Насамперед тут ставилися п'єси Тараса Шевченка, Івана Карпенка-Карого, Марка Кропивницького, Михайла Старицького. Але поряд з національною класикою вперше були поставлені «Розбійники» Ф. Шиллера, «Уріель Акоста» К. Гуцкова, «Стовпи суспільства» та «Привиди» Г. Ібсена, «Мірандоліна» К. Гольдоні, «Тартюф» Ж. Б. Мольєра, «Ткачі» й «Візник Геншель» Г. Гауптмана. І знову талант Марії Заньковецької був дуже доречним. Досвід роботи на столичних підмостках та глибоке вивчення світової класики допомогли актрисі блискуче презентувати головні ролі у постановках, а в деяких із них Марія Костянтинівна виступала і як режисер.

Публіка обожнювала Заньковецьку. Після однієї з вистав захоплені глядачі випрягли з коляски коней і самі довели актрису до вокзалу. Композитор Петро Чайковський в Одесі виніс їй на сцену лавровий вінок із написом «Безсмертній від смертного». Під час гастролей у Санкт-Петербурзі наприкінці 1886 року виступ «української трупи» став театральною подією року. Лише «Наймичку» ставили 22 рази.

Неперевершена гра Заньковецької здобула ще й таке визнання: на її вистави медики Микола Скліфосовський та Олександр Богомолець виводили студентів як на «психологічний практикум». Український фотохудожник Альфред Федецький у 1885 році запросив Марію Костянтинівну позувати для ілюстрування різних душевних станів для книги Дарвіна «Виявлення емоцій у людей і тварин».

Сценічні заслуги Марії Заньковецької були оцінені на державному рівні. У червні 1918 року гетьман Павло Скоропадський

затвердив прийняту Радою Міністрів постанову про призначення актриси довічної державної пенсії.

У 1922 році українська громадськість пишно святкувала 40-річчя творчої діяльності актриси. Маса урочистих заходів, підготовлених колегами та близькими друзями Марії Костянтинівни, відбулася в усій країні. Головною ж подією було надання Марії Заньковецькій звання народної артистки УРСР. Це стало даниною вдячності й народної любові до воістину народної актриси. Марія Заньковецька стала першою з тих, хто отримав таке звання в Україні. Тоді ж театр «Троїцький Народний Будинок» у Києві було перейменовано на театр імені Марії Заньковецької.

На схилі років, незважаючи на недуги, актриса цілком віддавалася улюбленій справі. Залишивши сцену через хворобу, вона розпочала активну педагогічну роботу в театральній студії, виховавши чимало чудових українських артистів. Серед учнів Марії Костянтинівни – Борис Романицький (1891–1988), один із засновників драматичного театру імені М. К. Заньковецької, створеного на базі Народного театру в Києві.

Померла Марія Заньковецька 4 жовтня 1934 року. Похована на Байковому цвинтарі у Києві.

**МАРІЯ ЗАНЬКОВЕЦЬКА –
ПРОВІДНА ЗІРКА УКРАЇНСЬКОГО ТЕАТРУ
КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТЬ**

1893

1. **Левіцький І.** Марія Заньковецька – українська артистка / І. Левіцький // Зоря. – 1893. – 27 мая. – С. 197–200.

1896

2. **Труппа Садовского** // Киевское слово. – 1896. – 1 авг. – С. 3.

П'єса «Нещасне кохання», головну героїню грає М. Заньковецька.

1907

3. **Бенефіс М. К. Заньковецької** // Рада. – 1907. – 27 квіт. – С. 4.

4. **Петлюра С.** Театр і музика. На бенефісі М. К. Заньковецької / С. Петлюра // Рада. – 1907. – 29 квіт. – С. 4.

1908

5. **Дорошенко Д.** Марія Заньковецька: до 25-літнього ювілею її сценічної діяльності / Д. Дорошенко // Літературно-науковий вісник. – 1908. – Т. 41. – С. 312–319.

6. **Лисенко М. В.** Тупь – експромт / М. В. Лисенко // Киевская мысль. – 1908. – 15 янв. – С. 3.

Ноти, присвячено М. Заньковецькій.

7. **М. К. Заньковецкая** : [фото] // Киевская мысль. – 1908. – 18 янв. – С. 1.

8. **Петлюра С.** Ювілей М. К. Заньковецької / С. Петлюра // Слово. – 1908. – 13 січ. – С. 1, 2.

25 років сценічної діяльності.

9. **Подяка п. Заньковецької**: [лист до газети «Руслан»] // Руслан. – 1908. – 23 січ. – С. 3.

10. **Старицька-Черняхівська Л.** 25 років сценічної діяльності М. К. Заньковецької / Л. Старицька-Черняхівська // Руслан. – 1908. – 29 січ. – С. 1, 2 ; 1 лют. – С. 2 ; 2 лют. – С. 1 ; 5 лют. – С. 1, 2.

11. **Ювілей** 25-літньої сценічної діяльності Заньковецької // Руслан. – 1908. – 13 січ. – С. 3.

12. **Ювілей** М. К. Заньковецької // Слово. – 1908. – 20 січ. – С. 14, 15.

13. **Ювілейне** свято Марії Заньковецької // Руслан. – 1908. – 20 січ. – С. 3.

1915

14. **Театр.** «Гармония»: [про п'єсу «Дві сім'ї», драматизму п'єси додає гра Заньковецької] // Одесские новости. – 1915. – 6 окт. – С. 3.

15. **Театр.** «Гармония». «Паливода XVIII ст.» – Карпенко-Карого: [Заньковецька у ролі Старостиhi] // Одесские новости. – 1915. – 16 окт. – С. 2.

1922

16. **Від Комітету** по влаштуванню ювілею Заньковецької // Вісті ВУЦВК. – 1922. – 23 груд. – С. 4.

17. **До ювілею** Заньковецької // Вісті ВУЦВК. – 1922. – 10 груд. – С. 4.

18. **40 річний ювілей** М. К. Заньковецької // Вісті ВУЦВК. – 1922. – 19 груд. – С. 3.

1923

19. **Про вшанування** сорокарічної сценічної діяльності М. К. Заньковецької : постанова Ради Народних Комісарів від 12 січня 1923 р.: [надання М. К. Заньковецькій звання Народної артистки УСРР; призначення збільшеної довічної пенсії та перейменування Троїцького Народного Будинку у театр імені М. К. Заньковецької (м. Київ)] // Вісті ВУЦВК. – 1923. – 7 лют. – С. 4.

1929

20. **Рулін П.** Марія Заньковецька : життя і творчість / П. Рулін. – Київ : Рух, 1929. – 109, [3] с. : іл., портр. – (Український театр ; № 2).

Автор одним із перших за життя актриси спробував всебічно проаналізувати не лише її творчість, репертуар,

акторську майстерність, а й роль Марії Заньковецької у становленні та розвитку українського театру.

1934

21. **Грудина Д.** Некролог М. К. Заньковецька (1854–1934) / Д. Грудина // Літературна газета. – 1934. – 13 жовт. – С. 2.

22. **Померла** Народна артистка Республіки М. К. Заньковецька : [некролог] // Вісті ВУЦВК. – 1934. – 5 жовт. – С. 4.

23. **Похорон** Народної артистки Республіки М. К. Заньковецької // Вісті ВУЦВК. – 1934. – 6 жовт. – С. 4.

24. **Савченко Я.** М. К. Заньковецька / Я. Савченко // Вісті ВУЦВК. – 1934. – 6 жовт. – С. 4.

1937

25. **М. К. Заньковецька.** – Київ : Мистецтво, 1937. – 203, [9] с. : іл., портр.

Опубліковано біографію актриси, уривки з її автобіографії, статті про її діяльність, спогади близьких і колег, листування Марії Заньковецької, присвячені їй вірші. Вміщено фотографії актриси та відомих театральних діячів того часу.

1941

26. **Білецький О. М.** Заньковецька : біографія / Білецький О., Мамонтов Я. // Український театр : хрестоматія. Ч. 2. – Харків, 1941. – С. 218.

27. **Ванченко К.** Спогади українського ліцедія / К. Ванченко // Український театр : хрестоматія. Ч. 2. – Харків, 1941. – С. 312–313.

Враження від гри М. Заньковецької в ролі Олени з драми «Глитай, або ж Павук» М. Кропивницького.

1942

28. **Гамалій О.** Заньковецька / О. Гамалій // Голос Полтавщини. – 1942. – 6 груд. – С. 3.

1943

29. **Гамалій О.** М. К. Заньковецька / О. Гамалій // Миргородські вісті. – 1943. – 14 лют. – С. 3.

30. **Лазаревський Г.** Гордість української сцени: [про М. Заньковецьку] / Г. Лазаревський // Література і мистецтво. – 1943. – 15 верес. – С. 2.

31. **Ревуцький В.** Марія Заньковецька / В. Ревуцький // Краківські вісті. – 1943. – 24 груд. – С. 4.

1944

32. **Ніценко Д.** Марія Заньковецька у спогадах сучасників: (в десяти роковини її смерті) / Д. Ніценко // Краківські вісті. – 1944. – 19–20 трав. – С. 2, 3.

1947

33. **Пулинець О.** Матеріали до життя і творчості М. К. Заньковецької / О. Пулинець // Записки Ніжинського інституту народної освіти. – 1947. – Кн. 9. – С. 176–194.

34. **Тобілевич С. В.** Корифеї українського театру : портрети, спогади / Софія Тобілевич. – Київ : Мистецтво, 1947. – 112, [2] с. : портр., іл.

С. 45–50 : Про М. Заньковецьку.

1949

35. **Куриленко Й.** Велика артистка : до 15-х роковин з дня смерті М. Заньковецької / Й. Куриленко // Молодь України. – 1949. – 4 жовт.

36. **Чаговець В.** Марія Заньковецька на шляхах життя і творчості : документи і спогади / В. Чаговець. – Київ : Мистецтво, 1949. – 109 с.

Текст доповнено фотографіями Марії Заньковецької в різні роки життя та в різних ролях.

1950

37. **Вінок** спогадів про Заньковецьку / [упоряд.: О. Валтуля та ін.] ; Держ. музей театр. мистецтва УРСР, Укр. театр. т-во. – Київ : Мистецтво, 1950. – 260 с.

38. **Романицький Б.** Український театр у минулому і тепер. – Київ : Держполітвидав, 1950. – 61 с.

С. 14, 16–19 : Про творчість М. Заньковецької.

1953

39. **Мар'яненко І. О.** М. К. Заньковецька // Мар'яненко І. О. Минуле українського театру : зустрічі, творча праця. – Київ, 1953. – С. 107–142.

1954

40. **Жук С.** Портрет Марії Заньковецької / С. Жук // Шлях перемоги. – 1954. – 7 листоп. – С. 3, 6.

41. **Куниця І.** Слава і гордість українського театру / І. Куниця // Україна. – 1954. – № 10. – С. 25.

1955

42. **Дурилін С. М.** Марія Заньковецька. 1860–1934 : життя і творчість / С. М. Дурилін. – Київ : Мистецтво, 1955. – 517, [1] с. : портр., [21] арк. іл.

43. **Саксаганський П. К.** З книги «По шляху життя» // Думки про театр / П. К. Саксаганський. – Київ, 1955. – С. 23–74.

Згадує М. Заньковецьку.

44. **Саксаганський П. К.** З листів П. К. Саксаганського до М. К. Заньковецької // Думки про театр / П. К. Саксаганський. – Київ, 1955. – С. 202–206.

45. **Саксаганський П. К.** З промови на 40-річному ювілеї М. К. [Заньковецької] // Думки про театр / П. К. Саксаганський. – Київ, 1955. – С. 178–179.

1956

46. **Марія Заньковецька** // Чаговець В. Життя і сцена : нариси про майстрів театру / Всеволод Чаговець. – Київ, 1956. – С. 7–57.

1959

47. [Заньковецька М. К.] // Український драматичний театр : нариси історії : в 2 т / Ін-т мистецтвознавства, фольклору та етнографії ; ред. М. Т. Рильський. – Київ, 1959. – Т. 2. – С. 10, 13, 20, 21, 41, 42, 55, 67, 91, 112, 119, 124, 150, 151, 211, 237–239, 241, 251, 252, 305, 368 : іл.

48. **Коваленко П.** Незабутнє / П. Коваленко // Мистецтво. – 1959. – № 5. – С. 22.

Спогади про М. К. Заньковецьку.

49. **Костюк Ю. М. К. Заньковецька і самодіяльний театр / Ю. Костюк // Мистецтво. – 1959. – № 5. – С. 20–21.**

1960

50. **Ган Я.** До сторіччя з дня народження Заньковецької / Я. Ган // Українські вісті. – 1960. – 7 серп. – С. 5, 8.

1961

51. **Богомолець-Лазурська Н.** Життя Марії Заньковецької / Н. Богомолець-Лазурська. – Київ : Держ. вид-во образотворчого мистецтва і музичної літ. УРСР, 1961. – 66 с.

52. **Суходольський В.** Народна артистка [М. К. Заньковецька] / Володимир Суходольський. – Київ : Дитвидав УРСР, 1961. – 280 с. : іл.

53. **Цінна знахідка /** упоряд. І. Пухи // Мистецтво. – 1961. – № 1. – С. 38–39.

Тексти телеграм, які одержала М. К. Заньковецька з нагоди 25-річного ювілею акторської діяльності.

1964

54. [Заньковецька М. К.] // Ніжинщина : історико-економічний нарис. – Київ, 1964. – С. 15–16.

55. **М. К. Заньковецька //** Мар'яненко І. О. Сцена, актори, ролі / І. О. Мар'яненко ; [ред. С. М. Пільчевська]. – Київ : Мистецтво, 1964. – С. 108–143.

1967

56. **Калитіна Т.** Зустрічі із Заньковецькою / Т. Калитіна // Вітчизна. – 1967. – № 7. – С. 181–189.

1971

57. **Маяк Й.** На українській сцені / Й. Маяк. – Київ : Мистецтво, 1971. – 103 с.

С. 24–27 : Про Марію Заньковецьку.

1973

58. **Кочерга І. М. К. Заньковецька / І. Кочерга // Радість мистецтва : зб. театральної публіцистики : рец., ст., промови. – Київ, 1973. – С. 137–139.**

59. Полск В. Марія Заньковецька на Західній Україні / В. Полск // Жовтень. – 1973. – № 8. – С. 125–127.

1975

60. Шевченко В. Сяйво таланту : [про М. Заньковецьку] / В. Шевченко // Деснянська правда. – 1975. – 27 серп. – С. 4.

1978

61. Килимник О. Талант, сповнений любов'ю / О. Килимник // Літературна Україна. – 1978. – 17 жовт. – С. 3.

62. Пільгук І. Марія Заньковецька / І. Пільгук. – Київ : Рад. письменник, 1978. – 329 с.

1979

63. Куриленко Й. Перша народна : сьогодні – 125 років з дня народження М. К. Заньковецької / Й. Куриленко // Деснянська правда. – 1979. – 4 серп. – С. 3.

1982

64. Два запрошення і довге яскраве життя: невідомі листи з архівів М. К. Заньковецької / упоряд. Н. Бабанська // Культура і життя. – 1982. – 12 верес.

65. Каганов Ю. В домі Заньковецької : до 100-річчя першого професіонального театру корифеїв української сцени / Ю. Каганов // Деснянська правда. – 1982. – 6 жовт. – С. 3.

66. Корифеї українського театру / упоряд. І. О. Волошина. – Київ : Мистецтво, 1982. – 309 с.: іл.

С. 104–161 : Про М. Заньковецьку.

1983

67. Бобир О. У кожного своя доля : М. Заньковецька і О. Суворін / О. Бобир // Дніпро. – 1983. – № 3. – С. 114–117.

1984

68. Василько В. С. Театру віддане життя / Василь Василько. – Київ : Мистецтво, 1984. – 450 с.

С. 71–94 : Про М. К. Заньковецьку.

69. Кагарлицький М. Її зоря : до 130-річчя з дня народження М. Заньковецької / М. Кагарлицький // Літературна Україна. – 1984. – 2 серп.

70. **Лесько І.** Артистка-патріотка: [М. Заньковецька] / Іван Лесько // Українські вісті. – 1984. – 4 листоп. – С. 4.

71. **Орел В.** Заньковецька і Північний Кавказ / В. Орел // Деснянська правда. – 1984. – 4 серп. – С. 3.

72. **Суярко Т.** Ясний промінь таланту : М. Заньковецька / Т. Суярко // Україна. – 1984. – № 31. – С. 8–9.

73. **Шкраб'юк П.** Учителю народної королеви : (з біографії М. К. Заньковецької) / П. Шкраб'юк // Наука і суспільство. – 1984. – № 6. – С. 38–40.

1988

74. **Безсмертя** – їй [Заньковецькій] ім'я // Кагарлицький М. Наодинці з совістю : образи діячів української культури / М. Кагарлицький. – Київ, 1988. – С. 10–24.

1989

75. **Пилипчук Р.** Нове про М. Заньковецьку / Р. Пилипчук // Культура і життя. – 1989. – 6 серп. – С. 5.

1990

76. [Заньковецька М. К.] // Проценко А. Життєпис. Спогади / Андрій Проценко. – Київ, 1990. – С. 4–8, 11, 15, 21, 159, 223.

1992

77. **Балабко О.** Ода на барабані : [про М. Заньковецьку] / О. Балабко // Культура і життя. – 1992. – 28 берез.

78. **Заньковецька** Марія Костянтинівна // Митці України : енциклопедичний довідник / за ред. А. В. Кудрицького. – Київ, 1992. – С. 259.

79. **Суворін О.** Назар Стодоля : [про гру М. Заньковецької] / О. Суворін // Українська культура. – 1992. – № 12. – С. 11.

1993

80. **Грушевський М.** Цариці української сцени / М. Грушевський // Український театр. – 1993. – № 5. – С. 3.

81. **До ювілею** М. К. Заньковецької. Ювілей М. К. Заньковецької // Петлюра С. В. Статті / С. В. Петлюра ; [ред. М. Н. Москаленко]. – Київ : Дніпро, 1993. – С. 22–45; 68–70.

82. **Козуля О.** Жінки в історії України / Олесь Козуля. – Київ : Український Центр духовної культури, 1993. – 255 с.

С. 118–122 : Про М. Заньковецьку.

83. **Кугель О.** Про Заньковецьку, побут, національність у театрі та ін. / О. Кугель // Український театр. – 1993. – № 5. – С. 3–4.

1994

84. **Бабанська Н. Г.** Творчі взаємини Марії Заньковецької і Бориса Грінченка / Н. Г. Бабанська // Література та культура Полісся : зб. наук. пр. / Ніжин. держ. пед. ін-т ім. М. В. Гоголя ; відп. ред. та упоряд. Г. В. Самойленко. – Ніжин : НДПІ ім. Миколи Гоголя, 1994. – Вип. 5 : Марія Заньковецька як театральний діяч України : до 140-річчя від дня народження. – С. 65–69.

85. **Білецька Л. К. М.** Заньковецька у творах І. К. Карпенка-Карого / Л. К. Білецька // Література та культура Полісся : зб. наук. пр. / Ніжин. держ. пед. ін-т ім. М. В. Гоголя ; відп. ред. та упоряд. Г. В. Самойленко. – Ніжин : НДПІ ім. Миколи Гоголя, 1994. – Вип. 5 : Марія Заньковецька як театральний діяч України : до 140-річчя від дня народження. – С. 70–71.

86. **Блажко Е.** Зірочка, Зірка, Зоря : [М. Заньковецька] / Е. Блажко // Вечірній Київ. – 1994. – 7 квіт.

87. **Владимирова Н. В.** 25-літній ювілей сценічної творчості М. К. Заньковецької очима кореспондентів газети «Рада» / Н. В. Владимирова // Література та культура Полісся : зб. наук. пр. / Ніжин. держ. пед. ін-т ім. М. В. Гоголя ; відп. ред. та упоряд. Г. В. Самойленко. – Ніжин : НДПІ ім. Миколи Гоголя, 1994. – Вип. 5 : Марія Заньковецька як театральний діяч України : до 140-річчя від дня народження. – С. 88–89.

88. **Галабутська Г. М.** Марія Заньковецька і Микола Садовський / Г. М. Галабутська // Література та культура Полісся : зб. наук. пр. / Ніжин. держ. пед. ін-т ім. М. В. Гоголя ; відп. ред. та упоряд. Г. В. Самойленко. – Ніжин : НДПІ ім. Миколи Гоголя,

1994. – Вип. 5 : Марія Заньковецька як театральний діяч України : до 140-річчя від дня народження. – С. 57–61.

89. **Галабутська Г. М.** Увійди в мій дім : (до 140-річчя від дня народження Марії Заньковецької) / Г. Галабутська // Дивослово. – 1994. – № 12. – С. 43–44.

90. **Голота В. В.** Заньковецька М. і театральна освіта в Одесі (1915–1927) / В. В. Голота // Література та культура Полісся : зб. наук. пр. / Ніжин. держ. пед. ін-т ім. М. В. Гоголя ; відп. ред. та упоряд. Г. В. Самойленко. – Ніжин : НДПІ ім. Миколи Гоголя, 1994. – Вип. 5 : Марія Заньковецька як театральний діяч України : до 140-річчя від дня народження. – С. 93–95.

91. **З літопису життя і творчості Марії Заньковецької // Український театр.** – 1994. – № 4. – С. 8–10.

92. **Заньковецька (Адасовська) Марія // Енциклопедія українознавства. Словникова частина : в 10 т. / гол. ред. В. Кубійович ; Наукове т-во ім. В. Шевченка. – репринт. вид. (1955–1984). – Київ, 1994. – Т. 2. – С. 743.**

93. **Зільберман Е.** «І поміж них святе ім'я Марії...» : до 140-річчя М. Заньковецької / Е. Зільберман, О. Верес // Альма матер. – 1994. – № 7. – С. 1.

94. **Зленко Г.** «Пенсія на дожиття» : [останні роки життя М. Заньковецької] / Зленко Г. // Український театр. – 1994. – № 4. – С. 30–31.

95. **Коротка** біографія артистки Державного народного театру Марії Костянтинівни Заньковецької // Український театр. – 1994. – № 4. – С. 4–6.

96. **Лемещенко Г. С.** Релігійні мотиви в сценічній творчості Марії Заньковецької / Г. С. Лемещенко // Література та культура Полісся : зб. наук. пр. / Ніжин. держ. пед. ін-т ім. М. В. Гоголя ; відп. ред. та упоряд. Г. В. Самойленко. – Ніжин : НДПІ ім. Миколи Гоголя, 1994. – Вип. 5 : Марія Заньковецька як театральний діяч України : до 140-річчя від дня народження. – С. 72–77.

97. **Малахатько Л. І.** Марія Заньковецька й українська поезія 20-х років / Л. І. Малахатько // Література та культура Полісся : зб. наук. пр. / Ніжин. держ. пед. ін-т ім. М. В. Гоголя ; відп. ред. та упоряд. Г. В. Самойленко. – Ніжин : НДПІ ім. Миколи Гоголя, 1994. – Вип. 5 : Марія Заньковецька як театральний діяч України : до 140-річчя від дня народження. – С. 96–98.

98. **Мандрика В.** Високе небо яскравої зірки : до 140-річчя з дня народження Марії Заньковецької / В. Мандрика // Ніжинський вісник. – 1994. – 4 трав. – С. 3.

99. **Мандрика В.** Ясний промінь таланту / В. Мандрика // Деснянська правда. – 1994. – 4 серп.

100. **Петрик З.** Любила свою Україну : до 140-річчя Марії Заньковецької / З. Петрик // Ніжинський вісник. – 1994. – 17 серп. – С. 3.

101. **Піскун В. М.** Симон Петлюра про Марію Заньковецьку / В. М. Піскун // Література та культура Полісся : зб. наук. пр. / Ніжин. держ. пед. ін-т ім. М. В. Гоголя ; відп. ред. та упоряд. Г. В. Самойленко. – Ніжин : НДПІ ім. Миколи Гоголя, 1994. – Вип. 5 : Марія Заньковецька як театральний діяч України : до 140-річчя від дня народження. – С. 90–92.

102. **Самойленко Г. В.** Марія Заньковецька як театральний та громадський діяч України : до 140-річчя від дня народження / Г. В. Самойленко. – Ніжин : [б. в.], 1994. – 100 с.

103. **Старицька-Черняхівська Л.** 25 років сценічної діяльності М. К. Заньковецької / Людмила Старицька-Черняхівська // Український театр. – 1994. – № 4. – С. 11–13.

104. **Тобілевич Б. П.** Заньковецька М. К. і Саксаганський П. К. / Б. П. Тобілевич // Література та культура Полісся : зб. наук. пр. / Ніжин. держ. пед. ін-т ім. М. В. Гоголя ; відп. ред. та упоряд. Г. В. Самойленко. – Ніжин : НДПІ ім. Миколи Гоголя, 1994. – Вип. 5 : Марія Заньковецька як театральний діяч України : до 140-річчя від дня народження. – С. 62–64.

105. **Томашпольська Л. І.** Заньковецька М. на захисті репресованих / Л. І. Томашпольська // Література та культура

Полісся : зб. наук. пр. / Ніжин. держ. пед. ін-т ім. М. В. Гоголя ; відп. ред. та упоряд. Г. В. Самойленко. – Ніжин : НДПІ ім. Миколи Гоголя, 1994. – Вип. 5 : Марія Заньковецька як театральний діяч України : до 140-річчя від дня народження. – С. 85–87.

106. **Шев'якова К. С.** Заньковецька М. К. і вчені / К. С. Шев'якова // Література та культура Полісся : зб. наук. пр. / Ніжин. держ. пед. ін-т ім. М. В. Гоголя ; відп. ред. та упоряд. Г. В. Самойленко. – Ніжин : НДПІ ім. Миколи Гоголя, 1994. – Вип. 5 : Марія Заньковецька як театральний діяч України : до 140-річчя від дня народження. – С. 78–84.

107. **Шев'якова К. С.** Її ім'я – то ціла епоха : [М. Заньковецька] / К. С. Шев'якова // За вільну Україну. – 1994. – 4 серп.

1995

108. [М. К. Заньковецька] // Богачевська-Хомяк М. Білим по білому : жінки в громадському житті України. 1884–1939 / Марта Богачевська-Хомяк. – Київ, 1995. – С. 43, 44, 171.

1996

109. **Бабанська Н.** Драматург і актриса : [листи Любові Яновської до Марії Заньковецької] / Бабанська Н. // Слово і час. – 1996. – № 8/9. – С. 29–32.

110. **Онищенко Н.** Нове про Марію Заньковецьку / Онищенко Н. // Просвіта. – 1996. – 10 серп.

111. **Хохлацька королева** : [Марія Заньковецька] // Студьонова Л. В. Чернігівки в житті славетних / Л. В. Студьонова. – Чернігів, 1996. – С. 40–43.

1997

112. **Оверчук М.** У затінку зорі : М. Заньковецька / М. Оверчук // Український театр. – 1997. – № 4. – С. 26–28.

1998

113. **Марія Заньковецька.** Легенда української сцени / Музей Марії Заньковецької. – Київ : Бібліотека українця, 1998. – 119 с.

114. **Онищенко Н.** Де ж вчився батько Заньковецької? / Н. Онищенко // Деснянська правда. – 1998. – 30 квіт.

1999

115. **[М. К. Заньковецька]** // Кокуленко Б. Степова Терпсихора / Борис Кокуленко ; ред. Віктор Погрібний. – Кіровоград : Степ, 1999. – С. 111, 118, 119.

М. Заньковецька і український танок.

116. **Заньковецька Марія Костянтинівна (1854–1934)** – актриса, громадська діячка // Шаров І. Ф. 100 видатних імен України / І. Ф. Шаров. – Київ, 1999. – С. 147–151.

117. **Мандрика В.** Геніальна дочка України : до 145-річчя з дня народження М. К. Заньковецької / Василь Мандрика // Сільські вісті. – 1999. – 3 серп. – С. 2.

118. **Мандрика В.** Гордість української сцени : до 145-річчя М. К. Заньковецької / В. Мандрика // Вісті. – 1999. – 16 лип. – С. 4.

119. **Мандрика В.** М. К. Заньковецька і Північний Кавказ : до 145-річчя з дня народження / В. Мандрика // Ніжинський вісник. – 1999. – 7 серп. – С. 4.

120. **Мандрика В.** На прийомі у царя : до 145-річчя від дня народження М. К. Заньковецької / В. Мандрика // Українська культура. – 1999. – № 10. – С. 33.

121. **Мандрика В.** Яскрава зірка : до 145-річчя з дня народження М. Заньковецької / В. Мандрика // Ніжинський вісник. – 1999. – 26 трав.

122. **Поліщук Т.** «Цариці української сцени» полюбилося містечко Валки / Т. Поліщук // Слобідський край. – 1999. – 2 лют. – С. 2.

123. **Шудря М.** Історія державотворення в іменах: Мечников І., Подолинський С., Заньковецька М., Симиренко Л., Яворницький Д. / Шудря М. // Українська культура. – 1999. – № 10. – С. 30–31.

2000

124. **Амфітеатров А.** Українська «Дузе» / А. Амфітеатров // Український театр. – 2000. – № 1/2. – С. 8–10.

Творчий портрет М. Заньковецької. Публікується її фото 1890 р.

125. **Бабанська Н.** З листування особистого характеру: неопублікований лист І. Степенка до М. Заньковецької / Н. Бабанська // Український театр. – 2000. – № 1/2. – С. 19–20.

126. **Майборода З.** Сонце українського театру. Третього серпня виповнюється 140 років від дня народження видатної української актриси Марії Заньковецької / Зінаїда Майборода // Столиця. – 2000. – 1 серп. – С. 13.

127. **Макаренко Г.** Корифеї в Житомирі. Микола Садовський і Марія Заньковецька на нашій сцені / Макаренко Г. // Житомирщина. – 2000. – 23 груд. – С. 12.

2001

128. **Антонович К.** Заслужену артистку не змогли перекупити. Останній виступ Марії Заньковецької / Катерина Антонович // Культура і життя. – 2001. – 3 листоп. – С. 3.

129. **Марія** Заньковецька (1854–1934) : актриса, громадська діячка // Золота книга української еліти = Golden Book of Ukrainian Elite : у 6-ти т. Т. 1 : Видатні діячі України минулих століть. Меморіальний розділ. А – Ї / редкол.: Ю. П. Богуцький [та ін.]. – Київ : Євроімідж, 2001. – С. 540–541 : іл.

130. **Шевченко В.** Деякі уточнення до біографії Марії Заньковецької / В. Шевченко // Сіверянський літопис. – 2001. – № 6. – С. 50–55.

2002

131. **Дадіані Ш.** Заньковецька в Грузії / Ш. Дадіані // Хроніка-2000. – 2002. – № 47/48. – С. 229–231.

Спогад про гастролі в 90-х р. XIX ст. під керівництвом М. Садовського за участю М. Заньковецької.

132. **Єфремов С. О.** Вибране : Статті. Наукові розвідки. Монографії / С. О. Єфремов ; [упоряд., авт. передм. та прим.

Е. С. Соловей] ; НАН України, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка. – Київ : Наукова думка, 2002. – 756, [1] с. : іл.

С. 340, 561, 564 : Про М. Заньковецьку.

133. **Марія** Заньковецька // Народжені Україною = Born by Ukraine : у 2-х т. Т. 1. – Київ : Євроімідж, 2002. – С. 632–633 : іл.

134. **Особові** архівні фонди Інституту рукопису : путівник / [О. С. Боляк [та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукопису. – Київ : [б. в.], 2002. – 765, [1] с.

С. 115, 118, 152, 200, 304, 305, 308, 403, 455, 462, 513, 519, 622 : Про М. Заньковецьку.

135. **Рояль** Марії Заньковецької // Дудко І. Дорога спогадів / Іван Дудко. – Чернігів, 2002. – С. 57–62.

136. **Савків Л.** «Круг Заньковецької Марії. Сузір'я юності цвіте» / Л. Савків // Свобода. – 2002. – 3 серп. – С. 3.

2003

137. **Корнійчук В.** Ave, Maria! або Психологічні особливості акторської творчості Марії Заньковецької / Корнійчук В. // Літературна Україна. – 2003. – 5 трав. – С. 12–14.

138. **Заньковецька** Марія Костянтинівна // Провідники духовності в Україні : [довідник] / за ред. І. Ф. Кураса. – Київ, 2003. – С. 655–656.

139. **М. К. Заньковецька** // Коли скінчились уроки. – 2003. – № 1. – С. 66–67.

140. **Лист** Марії Заньковецької до Ірини Толочко. Київ, 30 червня 1933 р. / упоряд. Н. Бабанська // Записки наукового товариства імені Шевченка. Праці театрознавчої комісії. Т. ССXLV. – Львів, 2003. – С. 545–546.

141. **Лист** Марії Заньковецької до редакції журналу «Молодняк» [Київ, 1927 р.] // Записки наукового товариства імені Шевченка. Праці театрознавчої комісії. Т. ССXLV. – Львів, 2003. – С. 488–490.

142. **Марія** Костянтинівна Заньковецька: зірка театру корифеїв // Все для вчителя. – 2003. – № 29. – С. 12–14.

143. **Антонович К.** Останній виступ Марії Заньковецької / К. Антонович // *Культура і життя*. – 2004. – 11 серп. – С. 2.

144. **Бабанська Н.** Ясна зоря українського театру: [Марія Заньковецька] / Н. Бабанська // *Культура і життя*. – 2004. – 27 жовт. – С. 2.

145. **Бурбан В.** Мельпомена української сцени. Тріумф і трагедія. До 150-річчя з дня народження Марії Костянтинівни Заньковецької / Володимир Бурбан, Алла Бурбан // *Дзеркало тижня*. – 2004. – 7 серп. – С. 12.

146. **Гладишева А. О.** Мовна палітра авторської майстерності М. Заньковецької // *Література та культура Полісся : зб наук. пр. / відп. ред. та упоряд. Г. В. Самойленко ; Ніжин. держ. пед. ун-т ім. М. Гоголя*. – Ніжин : НДПУ ім. М. Гоголя, 2004. – Вип. 25: *Марія Заньковецька – видатний театральний діяч України (до 150-річчя від дня народження актриси)*. – С. 80–84.

147. **Кагарлицький М.** Безсмертя їй ім'я: (Слово про Марію Заньковецьку з нагоди 150-річного ювілею) / М. Кагарлицький // *Урядовий кур'єр*. – 2004. – 7 серп. – С. 8.

148. **Корнійчук В.** Ave, Maria! або Психологічні особливості акторської творчості Марії Заньковецької : театрознавче дослідження-есе (до 150-річчя з дня народження актриси) / В. Корнійчук ; Центр гуманітарної співпраці з українською діаспорою. – Ніжин : [б. в.], 2004. – 40 с. : іл., фот.

149. **Корнійчук В.** Психологічні особливості акторської творчості Марії Заньковецької // *Література та культура Полісся : зб. наук. пр. / відп. ред. та упоряд. Г. В. Самойленко ; Ніжин. держ. пед. ун-т ім. М. Гоголя*. – Ніжин : НДПУ ім. М. Гоголя, 2004. – Вип. 25: *Марія Заньковецька – видатний театральний діяч України (до 150-річчя від дня народження актриси)*. – С. 84–103.

150. **Кочерга І.** Рецензії про виступи М. Заньковецької в Чернігові / І. Кочерга // *Література та культура Полісся : зб. наук. пр. / відп. ред. та упоряд. Г. В. Самойленко ; Ніжин. держ. пед. ун-т ім. М. Гоголя*. – Ніжин : НДПУ ім. М. Гоголя, 2004. –

Вип. 25: Марія Заньковецька – видатний театральний діяч України (до 150-річчя від дня народження актриси). – С. 126–129.

151. **Лемещенко А.** Марія Заньковецька – легенда українського театру / Анна Лемещенко // Українки в історії / за ред. В. К. Борисенко. – Київ : Либідь, 2004. – С. 259–265.

152. **Макаренко О.** Її ім'я – гірка й прекрасна : [М. Заньковецька] / О. Макаренко // Культура і життя. – 2004. – 11 серп. – С. 2.

153. **Мандрика В.** Марія Заньковецька – перша народна артистка України / Василь Мандрика, Валерій Кирилук. – Ніжин : [Вид-во НДУ ім. М. Гоголя], 2004. – 151 с. : іл.

154. **Мандрика В.** На прийомі у царя / В. Мандрика // Деснянська правда. – 2004. – 10 серп.

Маловідомі сторінки біографії М. Заньковецької, 1886 р.

155. **Мандрика В.** Перлина українського театру : (до 150-річчя від дня народження видатної української актриси Марії Заньковецької) / В. Мандрика // Гарт. – 2004. – 12 серп. – С. 2.

156. **Нитченко Д.** Ясна зірка українського театру (Марія Заньковецька – 1854–1934) / Д. Нитченко // Література та культура Полісся : зб. наук. пр. / відп. ред. та упоряд. Г. В. Самойленко ; Ніжин. держ. пед. ун-т ім. М. Гоголя. – Ніжин : НДПУ ім. М. Гоголя, 2004. – Вип. 25: Марія Заньковецька – видатний театральний діяч України (до 150-річчя від дня народження актриси). – С. 112–122.

157. **Онищенко Н.** Виразник долі народної: до 150-річчя від дня народження [М. К. Заньковецької] / Н. Онищенко // Отчий поріг. – 2004. – № 4. – С. 3.

158. **Перлина** українського театру: До 150-річчя від дня народження М. К. Заньковецької (1854–1934) // Календар знаменних і пам'ятних дат 2004. III кв. – Київ, 2004. – С. 41–46.

159. **Перша** народна артистка України [М. Заньковецька] // Демократична України. – 2004. – 10 серп. – С. 10.

160. **Петрик З.** Яскрава зірка : до 150-річчя з дня народження М. Заньковецької / З. Петрик // Вісті. – 2004. – 23 лип. – С. 6.

161. **Садова Л.** Істинно народна артистка : з нагоди 150-річчя від дня народження М. Заньковецької / Л. Садова // Шлях перемоги. – 2004. – 24 листоп. – С. 14.

162. **Скуратівський В.** «Безсмертній від смертного» : до 150-ліття від дня народження та 70-ліття від дня смерті Марії Заньковецької / В. Скуратівський // Берегиня. – 2004. – № 4. – С. 81.

163. **Талан.** Життя і творчість Марії Заньковецької / уклад. Н. Бабанська. – Київ : Мистецтво, 2004. – 287, [1] с. : фот. – Текст укр., англ.

164. **Українська** фалеристика: з історії нагородної спадщини : у 2-х кн. / В. Воронін [та ін]. – Київ : Либідь, 2004. – Кн. 1. – 480 с. : іл.

С. 345 : Постанова Раднаркому УРСР про надання М. К. Заньковецькій звання Народної артистки УРСР. 12 січ. 1923 р.

165. **Хоменко Ю.** Нове про М. Заньковецьку : (М. Заньковецька і Крелевеччина) / Ю. Хоменко // Сіверянський літопис. – 2004. – № 5/6. – С. 55–56.

166. **Хоменко Ю. М.** Творчість Марії Заньковецької в контексті культурного життя епохи : семінарії / Ю. М. Хоменко ; ред. Г. В. Самойленко ; Ніжин. держ. пед. ун-т ім. М. В. Гоголя. – Ніжин : Вид-во НДПУ ім. М. Гоголя, 2004. – 26 с.

167. **Хорунжий Ю.** Садовський садить сад – з Марією [Заньковецькою] / Ю. Хорунжий // Літературна Україна. – 2004. – 12 серп. – С. 5.

Стосунки М. Садовського та М. Заньковецької.

***

168. **Перлина** українського театру : до 150-річчя від дня народження Марії Заньковецької : метод.-бібліогр. матеріали / Черніг. держ. обл. універс. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка ; уклад. : Поліщук Л. М. [та ін.]. – Чернігів : [б. в.], 2004. – 12 с.

2005

169. **Артемчук І. М. К. Заньковецька** / І. Артемчук // Український театр. – 2005. – № 6. – С. 22–23.

170. **Бурячок Л.** «Її душа не знала спокою ні в житті, ні на сцені» : Марія Костянтинівна Заньковецька / Л. Бурячок // Вивчаємо українську мову та літературу. – 2005. – № 3. – С. 21–23.

171. **Заньковецька Марія Костянтинівна** // Енциклопедія історії України : в 5 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) [та ін.]. – Київ, 2005. – Т. 3. – С. 248–249.

172. **Корнійчук В.** Ave Maria!, або Психологічні особливості акторської творчості Марії Заньковецької / В. Корнійчук // Літературна Україна. – 2005. – 28 квіт. – С. 1; 5 трав. – С. 8; 12 трав. – С. 8.

173. **Литвин М.** «Посадить орлицю в клітку...» : Марія Заньковецька і український театр / М. Литвин // Слово Просвіти. – 2005. – 6–12 жовт. – С. 15.

174. **Позняк Т. М. М. Заньковецька та С. Крушельницька** у духовному житті України / Позняк Т. М. // Проблеми гендерної рівності в Чернігівській області та шляхи їх вирішення. – Чернігів, 2005. – С. 191–194.

175. **Шевякова К.** Марія Заньковецька і музика / К. Шевякова // Музика. – 2005. – № 6. – С. 30–31.

2006

176. **Хорунжий Ю.** Садовський садить сад – з Марією і без / Ю. Хорунжий // Дніпро. – 2006. – № 1/2. – С. 6–57.

М. Заньковецька та М. Садовський.

2007

177. **Бабанська Н.** Микола Садовський і Марія Заньковецька: творчий дует / Н. Бабанська // Науковий вісник Київського національного університету театру, кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого. – Вип. 1. – С. 243–248.

178. **Заручена** зі сценою: Марія Заньковецька, або Марія Магдалина української естради – свята грішниця // Луняк Є.

Минуле України в романтичних історіях : [монографія] / Євген Луняк. – Ніжин : Міланік, 2007. – С. 185–194.

179. **Корнійчук В.** Ave, Maria! або Психологічні особливості акторської творчості Марії Заньковецької / В. Корнійчук // Роздуми про театр, музику, літературу. – Київ, 2007. – С. 8–36.

180. **Муштенко С.** Зірки «Золотої доби» / С. Муштенко // Українське слово. – 2007. – 19/25 груд. – С. 8.

М. Заньковецька та М. Садовський.

181. **Терес Н. В.** Заньковецька (Адасовська) Марія Костянтинівна: видатна українська драматична актриса / Н. В. Терес // Діячі науки і культури України: нариси життя та діяльності. – Київ, 2007. – С. 164–169.

2008

182. **Марія Заньковецька (1854–1934 рр.)** // Сто великих українців / [авт. ст. Н. В. Астапенко та ін.]. – Київ, 2008. – С. 256–260.

183. **Пилипчук Р. Я.** М. Заньковецька / Р. Я. Пилипчук // Українська музична енциклопедія. – Київ, 2008. – Т. 2. – С. 346–348.

2009

184. **Мандрика В.** Заньковецька, яку Україна не забуде : до 155-річчя від дня народження першої народної артистки України / В. Мандрика // Урядовий кур'єр. – 2009. – 4 серп. – С. 12.

185. **Мандрика В.** Хустка Марії Заньковецької : до 155-річчя з дня народження великої актриси / В. Мандрика // Голос України. – 2009. – 1 серп. – С. 14.

186. **Петрик З.** Гордість української землі : до 155-річчя з дня народження М. К. Заньковецької / З. Петрик // Вісті. – 2009. – 24 лип. – С. 4.

187. **Шевякова К. Т.** Шевченко в житті Марії Заньковецької / К. Шевякова // Шевченкознавчі студії. – 2009. – Вип. 12. – С. 209–213.

2010

188. **Бабанська Н.** Актриса Марія Заньковецька в Києві / Н. Бабанська // *Красзнавство. Географія. Туризм.* – 2010. – № 8 (лютий). – С. 4–5.

189. **Радчук А. О.** Михайло Старицький та Марія Заньковецька: до історії взаємин / А. О. Радчук // *Актуальні проблеми вітчизняної та світової історії : зб. наук. пр. / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова.* – Київ, 2010. – С. 95–102.

2011

190. **Новиков А.** Українська драматургія й театр від найдавніших часів до початку ХХ ст. : монографія / Анатолій Новиков. – Харків : САГА, 2011. – 407 с. : іл.

С. 114–115 : Про М. Заньковецьку.

191. **Сотник Н.** Чоловіки Марії Заньковецької / Ніна Сотник // *Деснянка вільна.* – 2011. – 30 черв. – С. 8.

2012

192. **Хмельницька Л.** Роль та місце Марії Заньковецької у становленні та розвитку українського професійного театру / Л. Хмельницька // *Наукові записки з української історії.* – 2012. – Вип. 32. – С. 83–88.

2014

193. **Гайдабура В.** Театр, розвіяний по світу : феномен сцени повоєн. укр. діаспори (Німеччина, Австрія, Франція, США, Канада, Австралія) / Валерій Гайдабура ; Нац. акад. мистецтв України. – Київ : Києво-Могилянська академія, 2013. – 323 с. : іл., табл., [40] арк. іл.

С. 95, 193, 194, 224, 247 : Про М. Заньковецьку.

194. **Вергеліс О.** Діва Марія: Заньковецька: забуті листи / О. Вергеліс // *Дзеркало тижня.* – 2014. – 12 лип. – С. 14, 16.

195. **Мандрика В.** Гордість українського театру : 4 серпня – 165 років з дня народження Марії Заньковецької / В. Мандрика // *Вісті.* – 2019. – 2 серп. – С. 6.

196. **Мандрика В.** Мистецтво, що впрягало глядача у фаєтон: до 160-річчя Марії Заньковецької / Василь Мандрика // Деснянська правда. – 2014. – 17 лип. – С. 7.

197. **Мандрика В.** Прощання зі сценою : до 160-річчя від дня народження Марії Заньковецької / В. Мандрика // Вісті. – 2014. – 18 лип. – С. 5.

198. **Мандрика В.** Хустка Марії Заньковецької : до 160-річчя з дня народження / В. Мандрика // Вісті. – 2014. – 25 лип. – С. 6.

199. **Соколенко Н.** Українська Дузе : до 160-річчя Марії Заньковецької / Н. Соколенко // Культура і життя. – 2014. – 8/14 серп. – С. 12.

200. **Сорока Л.** «Хохлацька королева» : 160 років від дня народження / Л. Сорока // Вісті. – 2014. – 1 серп. – С. 5.

201. **Шарговська О.** Найбільше отримував Кропивницький – 800 рублів на місяць, Садовський і Заньковецька – по 400 / Олена Шарговська // Країна. – 2014. – № 16. – С. 57.

2015

202. **Андрієвський Л.** Незабутня Марія Заньковецька : [творчий портрет актриси] / Л. Андрієвський / Літературна Україна. – 2015. – 24 груд. – С. 10 : фот.

203. **Заньковецька Марія Костянтинівна (1854–1934)** – драматична актриса, співачка, народна артистка Республіки. Народилася в с. Заньки Ніжинського району // Бугаєва О. Музичне товариство імені М. Д. Леонтовича (1921–1931) : біогр. слов. / Олена Бугаєва ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2015. – С. 105–108.

204. **Корнійчук В.** Марія Заньковецька. Світова велич генія національного : мистецтвознав. дослідж. / Володимир Корнійчук ; передм. Леоніда Андрієвського. – 3-тє вид., допов. – Київ : Криниця, 2015. – 495 с. : іл.

205. **Мамич М.** Вогнем, жагою, пориванням вона серця палила всім (словесний образ Марії Заньковецької в біографічних есе

жіночого журналу) / М. Мамич // Культура слова. – 2015. – Вип. 82. – С. 24–29.

206. **Шлемко О. Д.** Добročинність Марії Заньковецької в контексті добročинності нації / О. Д. Шлемко // Мистецтвознавчі записки. – 2015. – Вип. 27. – С. 304–315.

***

207. **Марія Заньковецька** – геній української сцени : бібліогр. покажч. : до 160-річчя від дня народж. / Ніжин. держ. ун-т ім. Миколи Гоголя, Б-ка ім. М. О. Лавровського ; [упоряд.: В. І. Манжай, Н. В. Мухомодєєва ; вступ. ст. Г. В. Самойленка]. – Ніжин : Лисенко М. М., 2015. – 31 с.

2016

208. **Багряна А.** Анна Багряна про Марію Заньковецьку, Олену Телігу, Марію Приймаченко, Славу Стецько : [оповідання] / Анна Багряна ; [іл. Д. Марцін]. – Київ : Антологія, 2016. – 93, [1] с. : іл.

С. 6–19 : Про М. Заньковецьку.

209. **Кавунник О.** Мистецькі рефлексії культуротворення Марії Заньковецької / О. Кавунник // Українське мистецтвознавство: матеріали, дослідження, рецензії. – 2016. – Вип. 16. – С. 145–150.

210. **Самойленко Г. В. М.** Грушевський і М. Заньковецька (особистісні та творчі взаємини) / Г. В. Самойленко // Література та культура Полісся : зб. наук. пр. / відп. ред. та упоряд. Г. В. Самойленко ; Ніжин. держ. ун-т ім. М. Гоголя. – Ніжин, 2016. – Вип. 85. – С. 41–46.

211. **Сікорська І.** Марія Заньковецька: світова велич генія національного / І. Сікорська // Українське мистецтвознавство: матеріали, дослідження, рецензії. – 2016. – Вип. 16. – С. 269–270.

2017

212. **Андрієвський Л.** Найяскравіше світило українського театру [Марія Заньковецька] / Л. Андрієвський // Українська культура. – 2017. – № 4. – С. 67–73 : фот.

213. **Вергеліс О. А.** Театр, де розбиваються серця : ретро-сюжети / Олег Вергеліс. – Київ : Радуга, 2017. – 332, [2] с.

С. 11–38 : Про М. Заньковецьку.

2018

214. **Позняк Н.** Світлий геній народного мистецтва. Марія Заньковецька / Наталка Позняк // Історія України. Шкільний світ. – 2018. – № 19. – С. 5–8 : фот.

215. **Радчук А.** Творча співпраця Михайла Старицького та Марії Заньковецької у контексті історії українського професійного театру / А. Радчук // Емінак. – 2018. – № 1 (1). – С. 53–58.

216. **Черкаська Г.** Українські Трістан та Ізольда / Ганна Черкаська // Голос України. – 2018. – 6 груд. – С. 11.

Марія Заньковецька та Микола Садовський.

217. **Шекет Ю.** Марія Заньковецька: заручена зі сценою / Юлія Шекет // Жінка. – 2018. – № 7/8. – С. 14–15 : фот.

2019

218. **Тобілевич С.** Корифеї українського театру / Софія Тобілевич. – Київ : Центр учбової літератури, 2019. – 539 с.

С. 17–21 : Про М. Заньковецьку.

219. **У театральному вирі : 165 років від дня народження Марії Заньковецької** // Шкільна бібліотека. – 2019. – № 6. – С. 80–81.

2021

220. **Корнійчук В.** Феномен Марії Заньковецької / Володимир Корнійчук // Українська літературна газета. – 2021. – 9 квіт. – С. 4.

221. **Срібняк Х.** На сцені та в житті: стиль Марії Заньковецької / Х. Срібняк // Антиквар. – 2021. – № 3. – С. 72–78 : іл.

222. **Тарасенко О.** Благословенне жіноче ім'я – Україна : жіночі портрети країни / О. Тарасенко. – Київ : Поліпрінт, 2021. – 237, [2] с. : іл.

С. 59-64 : Про М. Заньковецьку.

223. Назаренко Д. С. Творчість Марії Заньковецької зі спогадів її сучасників / Д. С. Назаренко // Креативний простір. – 2023. – № 12. – С. 38–39.

МАРІЯ ЗАНЬКОВЕЦЬКА І ЧЕРНІГІВЩИНА

Кожна країна має свою легендарну першу леді великої сцени. Для України такою незрівнянною зіркою стала Марія Заньковецька. Її життя тісно пов'язано з Чернігівщиною. Марія народилася в селі Заньки неподалік Ніжина, на честь якого взяла прізвище Заньковецька (справжнє Адасовська).

Марія Заньковецька по батьківській лінії належить до старовинного роду Адасовських, який бере своє коріння з XVII століття із засновника Адама – польського шляхтича. Адам приїхав з Польщі в Україну й оселився на Чернігівщині. Його син, також Адам, одружився з українською дівчиною козацького роду, дочкою сотника Івана Зеленка. Їхня гілка роду дала покоління славних звиязців – представників козацької старшини.

Батько Костянтин Костянтинович Адасовський, віддаючи перевагу культурно-просвітній діяльності, навчався в Гімназії вищих наук князя Безбородька. Отримав чин титулярного радника. Мав місце засідателя у ніжинському повітовому суді. Службу поєднував з господарською діяльністю поміщика.

Мати Марія Василівна Адасовська замолоду славилася своєю красою на весь Ніжин. Була чудовою господинею, люблячою дружиною, яка народила чоловіку семеро дітей і виховувала їх за сімейними традиціями дворян-шляхтичів. Взимку родина жила у маєтку в Ніжині над річкою Остер, влітку – у мальовничому селі Заньки. Їх дім був одноповерховий, з колонами, портиком, з шістьма вікнами по фасаду, під

солон'яною стріхою. Будинок Адасовських утопав у зелені. Він виходив у сад, у липову алею, насаджену руками батьків. Алея вела до ставка з крутими берегами. Цей ставок обсаджений стрункими пірамідальними тополями. За ставком дерева густішали і сад переходив у гай.

23 липня (4 серпня за н. ст.) 1854 року на світ з'явилась найменша в родині дівчинка. Вона народилась на Марію в день іменин своєї мами Марії Василівни, яка в той вечір влаштовувала гостини на честь свята і незчулась, як її дитина побачила світ.

У маєтку в Заньках панувала особлива атмосфера, пов'язана зі славною історичною минувшиною: у вітальні на домотканому килимі виблискували реліквії роду Адасовських – порцеляновий таріль з гербами українських гетьманів і козацької старшини, раритетна військова зброя: пістоль, шпага. Поруч стояли лати одного з давніх предків Адасовських – польського лицаря. Були тут і різного роду музичні інструменти для домашніх імпровізацій: гітара, скрипка. Нащадки козацької старшини зберігали традиції романтичного народництва та фольклору. На родинних святах лунала українська музика і співи, влаштовувались костюмування, в яких брали участь усі Адасовські. Головною героїнею цих свят-театралізацій була маленька Маня, яка з дитинства виявляла артистичні здібності.

Дівчинці дозволялось вільно проявляти свою бурхливу уяву й фантазію: зранку вона бігла на лісовий пагорб зустрічати сонце, дивитись, як, підіймаючись над землею, воно почне «грати-вигравати» і складала на його честь величальні вірші; бавилась з селянськими дітьми та співала обрядові пісні. Знала багато народних казок, приказок і оповідань, назви всіх лісових квітів і рослин. Любила щось вигадувати та імпровізувати.

Згодом її дитяча гра все ускладнювалась, доповнювалась елементами переодягання – ще з більшою свободою і захопленням виконувались побутові сценки із сільського життя: то вона перетворювалась у стару сварливу поміщицю з насурмленими бровами та напудреним волоссям, то в дотепну дівчину служницю, змінюючи до невпізнанності голос, міміку, рухи, поведінку, через що батьки й рідні не здогадувались, що перед ними була їхня Маня.

Підросла Марія, треба було подумати і про її освіту. На той час дівчата могли отримати її лише в жіночих пансіонах. Батько довідався, що у сусідньому селі Кошелівка в маєтку місцевої поміщиці, яка мала дочку, однолітку Марії, є гувернантка. І семирічну Марійку відправили до сусідки, щоб підготувати її до вступу в пансіон. А через рік Марія Адасовська опинилася у Ніжині в пансіоні К. Г. Шель, де навчалася протягом 1862–1863 років.

З десяти років Маня Адасовська навчалась у приватному пансіоні для дворянських дівчат у Чернігові. У місті в той час жила сестра матері – Олександра Василівна Маркович. Її чоловік працював у окружному суді і був добре знаний у місті. Подружжя мало свою садибу. І, мабуть, саме ці обставини і сприяли тому, що Адасовські віддали дочку до Чернігова, де вона навчалася протягом 1864–1870 років. Під час навчання

у вихідні дні вона відвідувала родину своєї тітки Саші, завжди гостинної, доброї, яку любила і поважала, прозиваючи її «Чернігівською тіткою».

Програма навчального закладу була поставлена «досить серйозно і широко», з викладанням таких дисциплін як світова історія та література, письмо, французька мова, пластика, музика. У пансіоні Маня вперше почула, що вона талановита. Разом з іншими пансіонерками дівчина брала участь у літературно-музичних вечорах, у художньо-артистичних постановках, в яких проявила надзвичайну здібність до акторства. І звернула увагу всіх учителів, які радили її батькам віддати доньку до театральної школи.

Маня любила імпровізувати фантастичні танці і пантоміми. Танцями завідував балетмейстер поляк Прушинський, а співачками – його дружина. Подружжя захоплювалося обдарованістю дівчини і часто пан Прушинський відмічав танцювальні здібності своєї маленької учениці і вигукував, показуючи її своїй дружині: «Боже, яка була б з неї чудова балерина!» Пані Прушинська виділяла Маню по музикальності і багатству голосу, не брала її співати в хор, щоб вона не надірвала свого чудового голосу. Вона була певною, що з Мані вийшла б неабияка співачка.

Найбільший творчий вплив на Маню Адасовську мав український поет Микола Вербицький – викладач словесності у пансіоні. На літературних читаннях він знайомив своїх учениць з п'єсами Шекспіра, Пушкіна, Гоголя, доручав їм декламувати монологи з давньогрецьких трагедій Софокла. Саме Вербицький зміг оцінити надзвичайну здібність дівчини до сценічного перевтілення. Одного разу, на прохання вчителя, Адасовська продекламувала монолог Антігони з таким захопленням і драматизмом, що весь клас

завмер. А Вербицький сказав: «Сцена – це ваше покликання. Іншого не може бути!»

Із Чернігівщиною пов'язані й перші сценічні проби Марії Костянтинівни. Припадають вони на шкільні роки. Разом з друзями Л. Глібов організував аматорський театр, який діяв протягом багатьох років. Актори ставили мініп'єси, насамперед так звані «живі картинки». Вони виступали в різних приміщеннях, зокрема в дерев'яній ротонді на Валю, яка була улюбленим місцем відпочинку чернігівців. В одній з таких вистав уперше вийшла на сцену чернігівська гімназистка Марія Адасовська. Довкола театру гуртувалися відомі чернігівці того часу – вчителі Микола Вербицький та Ілля Дорошенко, історик Олександр Лазаревський, лікар Степан Ніс, письменник Опанас Маркович та ін. Своє творче об'єднання вони назвали «Товариство, кохаюче рідну мову».

За спогадами Н. Лазурської, на шістнадцятому році життя Марія зовсім розцвіла і розвинулася фізично. Це була струнка, середня на зріст граціозна дівчина. Вона мала карі очі, пухнасте темне волосся і надзвичайно ніжну шкіру. Брови рівними високими дугами зводилися над очима. З очей випромінювалося світло духовної обдарованості, що робило дівчину привабливішою від першої-ліпшої красуні.

Маючи 16 років, Марія Адасовська закінчила пансіон і мріяла вступити до консерваторії – вчитися співу. Але батьки були проти артистичного майбутнього доньки. Після завершення пансіону юна Марія Адасовська прагнула творчої свободи. Дівчина брала участь в аматорських театральних виставах, що влаштовувались для шанувальників сценічного мистецтва у чернігівському дворянському зібранні. В Ніжині грала у «Благородному театрі» повітового предводителя дворянства Раковича. Вистави йшли на користь незаможних студентів Ніжинського ліцею, а головні ролі виконували вихованці закладу. Репертуар був легенький – комедії-оперетки, водевілі зі співами і танцями. Грати ролі в цих п'єсах для Марії Адасовської означало переживати свої власні мрії про сцену, висловлювати свої заповітні бажання стати актрисою, вкладати у роль своє сподівання, що її ім'я з'явиться на справжній театральній афіші.

Вистави аматорського театру проходили з великим успіхом для Марії Адасовської. Вона привернула до себе загальну увагу публіки, чаруючи всіх своїм мелодійним голосом, привабливістю та надзвичайною обдарованістю.

На ніжинських виставах з дівчиною познайомився молодий офіцер Олексій Хлистов, який виявив до неї велику прихильність. У 1875 році у Заньках відбулось весілля Марії та Олексія.

Пройде всього шість років випробувань, боротьби з чоловіком та близькими, як Марія Костянтинівна після прокляття батька і заборони чоловіка Олексія Хлистова з'явиться під псевдонімом Марія Заньковецька на професійній сцені у трупі М. Кропивницького у 1882 році. Професія артиста на той час не була почесною і бажаною в уяві більшості громадянства, і батьки здебільшого не дозволяли своїм дітям іти на сцену. Це й було причиною тяжких непорозумінь між видатною артисткою та її родиною. Марія щиро любила своїх рідних, але бажання служити театру перемогло.

Перше повернення М. Заньковецької на батьківщину після того, як вона стала на шлях професійної актриси, датується 1883 роком, коли в ході великого турне містами України у складі трупи М. Кропивницького побувала на гастролях у Чернігові, де виступала з великим успіхом. Марія Заньковецька чарувала публіку багатством української мови, красою народної пісні, поезією ліричного образу. Вистави трупи М. Кропивницького за участю актриси мали великий успіх, закінчувались оваціями, викликами на біс, проявом палкої любові у глядачів.

У 1888 році Заньковецька вперше виступила на ніжинській сцені вже як професійна актриса. Тоді вона відпочивала у батьківській садибі. Довідавшись про це, члени ніжинського «Музично-драматичного товариства», яке було організоване в місті у 1887 р., запросили її взяти участь у спектаклі «Наталка Полтавка». Марія Костянтинівна, згадавши, як вона десять років тому виступала у цій же виставі в Ніжині, як ці виступи надихнули її на творче життя, не відмовила ніжинцям. Їй хотілося підтримати аматорів! На той час у ніжинському «Музично-драматичному товаристві» перебувало близько ста чоловік. Це було об'єднання всіх аматорських сил Ніжина.

У 1900 році разом з трупю М. Кропивницького М. Заньковецька знову побувала у Ніжині на гастролях. У своєму житті М. Заньковецька зіграла сотні ролей, які особливо хвилювали глядачів. Коли вона плакала, то плакали і глядачі, коли сміялася, то в цьому стані знаходився і зал. Це могли підтвердити і ніжинці, які відвідували вистави корифеїв у місті.

Отже, життя Заньковецької безпосередньо пов'язане з Ніжином. У Ніжині вона навчалася, грала на сцені, керувала театральними гуртками та жила в 1902–1924 роках і періодично поверталася до міста впродовж усього життя.

У 1902 році М. Заньковецька у Сучковому провулку (нині вул. М. Заньковецької) купила будинок із садибою, який зберігся до нашого часу. Будинок збудований наприкінці ХІХ століття. Тут вона не лише відпочивала разом з мамою після гастролей,

а й зустрічалася з акторами, представниками ніжинської інтелігенції, тут бували М. Грушевський, М. Кропивницький, П. Саксаганський, М. Садовський, Г. Романовський та ін., тут вона проводила репетиції з акторами-аматорами Ніжина.

У 1906 році вона знову повернулася до Ніжина, де брала участь в аматорських драматичних спектаклях. У серпні 1906 року її тут відвідав Микола Садовський. У наступні роки Марія Заньковецька працювала у постійному українському театрі, тому до Ніжина приїжджала на відпочинок лише у 2-й половині 1913 року та на початку 1914 року. Вона провела в Ніжині осінь 1917 – зиму 1918, що пов'язано з хворобою, смертю матері та хворобою самої актриси.

Марія Костянтинівна в Ніжині заснувала народний театр під назвою «Українська трупа під орудою М. Заньковецької». В його організації брали участь Федір Проценко, Олександр Олександров, Дмитро Грудина, Володимир Ратмиров та інші. Це були досить помітні особистості у культурному житті Ніжина. Мистецька школа М. Заньковецької для багатьох аматорів окрилила їх майбуття, зробила із них активних учасників мистецького життя у Ніжині.

З допомогою М. Заньковецької в Ніжині було створено народний хор, симфонічний оркестр.

М. К. Саксаганський переконав Марію Костянтинівну повернутися до Києва і разом з ним взяти участь у створенні нового Державного Народного Українського театру. 2 липня

1919 року М. Заньковецька залишила Ніжин і переїхала до Києва, де по 1921 рік працювала артисткою згаданого вище новоствореного театру.

У 1922 році Україна урочисто відзначила 40-річчя сценічної діяльності М. К. Заньковецької. Їй першій в Україні було присвоєно звання Народної артистки республіки. Її ім'ям був названий театр, у якому вона працювала. Ніжинці у цей день підготували їй привітання, у якому стверджували: «Ми, ніжинці, Ваші земляки, що часто захоплювалися Вашою грою у Ніжині до краю екстазу і в сей урочистий день приєднуємось до вшанування і щиро бажаємо Вам здоров'я і сил на довгі роки для продовження культурної праці на славу українського театру і на користь народу».

У 1924 році актриса востаннє повертається до Ніжина, де й проживає до 1926 року. Спроби продовжити творчу діяльність вже не підкріплюються ні віком, ні станом здоров'я. Восени 1926 року М. Заньковецька тепер уже назавжди залишає дорогу їй землю Чернігівщини й переїздить до Києва.

1934 року великої актриси не стало. Поховали Марію Костянтинівну на головній алеї Байкового кладовища. Так закінчилося життя славної дочки землі Чернігівської, видатної актриси, першої народної артистки України Марії Заньковецької.

Марія Заньковецька залишила великий слід у житті українського народу і Чернігівщини зокрема. Пам'ятні місця, пов'язані з перебуванням на Чернігівщині Марії Заньковецької завжди привертатимуть увагу численних шанувальників її мистецтва.

За матеріалами Музею М. Заньковецької

1965

224. **Липовенко В.** Учитель М. К. Заньковецької / В. Липовенко // Деснянська правда. – 1965. – 15 січ.

Про М. А. Вербицького, який навчав М. Заньковецьку в Чернігівському приватному пансіоні.

1974

225. **Зільберман Е.** У краї Заньковецької / Е. Зільберман // Деснянська правда. – 1974. – 16 січ. – С. 4.

1977

226. **Куриленко Й.** Нове про М. Заньковецьку / Й. Куриленко // Український театр. – 1977. – № 1. – С. 32.

Про перебування актриси в Ніжині та Чернігові в кінці 60-х – на початку 70-х років XIX ст.

1985

227. **Кудрявець В.** Історія одного пошуку / В. Кудрявець // Вітчизна. – 1985. – № 4. – С. 165–171.

Пачка листів і листівок від М. К. Заньковецької, яка зберігалася у матері автора публікації. В листах містяться відомості про перебування артистки в Ніжині.

1988

228. **Кудрявець В.** Запрошення з Ніжина: з біографії М. К. Заньковецької / В. Кудрявець // Український театр. – 1988. – № 2. – С. 27.

1990

229. [Заньковецька М. К.] // Чернігівщина : енцикл. довід. / за ред. А. В. Кудрицького. – Київ, 1990. – С. 263–265.

230. **Ніжинський народний театр** : [створено у 1918 році за допомогою М. К. Заньковецької. У 1922 році на базі укр. трупи створено Ніжин. драм. студію ім. М. К. Заньковецької] // Чернігівщина : енцикл. довід. / за ред. А. В. Кудрицького. – Київ, 1990. – С. 521.

231. **Лемешко Г.** Розлучення / Г. Лемешко // Старожитності. – 1992. – № 9. – С. 3.

Про подружнє життя М. Заньковецької.

1993

232. **Проценко Ф. М. К. Заньковецька і Ніжин** // Мистецькі спомини. 1880–1930 / Федір Проценко ; Ніжин. т-во укр. мови імені Тараса Шевченка «Просвіта». – Ніжин, 1993. – С. 43–46.

1994

233. **Зільберман Е.** «Де йшла вона, там сходили троянди...» / Е. Зільберман // Демократична Україна. – 1994. – 2 серп. – С. 4.

М. Заньковецька в театральному житті Ніжина.

234. **Зільберман Е.** Ніжинська чайка / Е. Зільберман // Гарт. – 1994. – 5 серп. – С. 5.

М. Заньковецька і Ніжин.

235. **Мандрика В.** Володіла чудовим даром : до 140-річчя Марії Заньковецької / В. Мандрика // Ніжинський вісник. – 1994. – 17 серп. – С. 3.

236. **Мандрика В.** Загадка таланту Заньковецької / В. Мандрика // Гарт. – 1994. – 23 груд. – С. 5.

237. **Мандрика В.** Марія Заньковецька і Ніжинщина : до 140-річчя від дня народження першої народної артистки / В. Мандрика // Ніжинський вісник. – 1994. – 8 черв. – С. 3.

238. **Мандрика В.** Перша народна : (до дня народження Марії Заньковецької) / В. Мандрика // Ніжинський вісник. – 1994. – 3 серп. – С. 3.

239. **Мандрика В.** Рояль актриси : до 140-річчя від дня народження Марії Заньковецької / В. Мандрика // Ніжинський вісник. – 1994. – 29 черв. – С. 3.

240. **Самойленко Г. В.** Марія Заньковецька і Ніжин // Ніжинський вісник. – 1994. – 18 трав., 13, 20 лип.

241. **Самойленко Г. В.** Марія Заньковецька і театральне життя Ніжина / Г. В. Самойленко. – Ніжин : НДПІ, 1994. – 56 с.

242. **Самойленко Г. В.** Перші театральні трупи Ніжина / Г. В. Самойленко // Література та культура Полісся : зб. наук. пр. / Ніжин. держ. пед. ін-т ім. М. В. Гоголя ; відп. ред. та упоряд. Г. В. Самойленко. – Ніжин : НДПІ ім. Миколи Гоголя, 1994. – Вип. 5 : Марія Заньковецька як театральний діяч України : до 140-річчя від дня народження. – С. 3–56.

Про внесок М. Заньковецької в розвиток театрального мистецтва в Ніжині.

1995

243. **Самойленко Г. В. М.** Заньковецька та її роль в театральному житті Ніжина // Нариси культури / Г. В. Самойленко. – Ніжин, 1995–1998. – Ч. 2 : Театральне та музичне життя в Ніжині в XVII–XX ст. – 1995. – С. 8–33.

1996

244. **Колесников К.** Минулих днів зачарування / К. Колесников // Український театр. – 1996. – № 6. – С. 14–17.

Спогади про останню виставу за участю М. Заньковецької. Автор також згадує про гастролі в Чернігові.

245. **Онищенко Н.** Нове про Марію Заньковецьку / Н. Онищенко // Просвіта. – 1996. – 10 серп. – С. 2.

Документи з ніжинського архіву про родинні стосунки акторки.

1998

246. **Заньковецька (Адасовська) Марія Костянтинівна (1854–1934 рр.)** // Калібаба Д. Відомі діячі культури, науки, політики Чернігівщини / Д. Калібаба. – Чернігів, 1998. – С. 82.

247. **Шевченко В. М.** Заньковецька: тернистий шлях до зірок / В. М. Шевченко // Жінки Чернігівщини: історія і сучасність : матеріали обл. наук.-практ. конф., Черніг., лютий 1997 р. / Черніг. держ. пед. ін-т ім. Т. Г. Шевченка, Упр. в справах сім'ї та молоді Черніг. облдержадмін., Черніг. обл. орг. Співки жінок України ; ред. М. Я. Ігнатенко. – Чернігів, 1998. – С. 103–105.

1999

248. **Мандрика В.** Гордість українського театру : 4 серпня – 145 років від дня народження М. К. Заньковецької / В. Мандрика // Чернігівський вісник. – 1999. – 3 серп. – С. 4.

249. **Мандрика В.** Домашній театр Марії / В. Мандрика // Ніжинський вісник. – 1999. – 21 лип.

250. **Мандрика В.** Прощання зі сценою / В. Мандрика // Ніжинський вісник. – 1999. – 12 черв.

251. **Мандрика В.** Спогад про Марію Заньковецьку : [спогади земляків] / В. Мандрика // Ніжинський вісник. – 1999. – 4 груд. – С. 4.

252. **Петрик З.** Високе небо яскравої зірки : до 145-річчя з дня народження М. К. Заньковецької / З. Петрик // Ніжинський вісник. – 1999. – 4 серп. – С. 3.

253. **Шевченко В. М.** Марія Заньковецька і Чернігівщина / Шевченко В. М., Мандрика В. С. // Туристично-краєзнавчі дослідження. – Київ, 1999. – Вип. 2. – С. 579–592.

2000

254. **Шевченко В.** Чернігівські стежки Марії Заньковецької // Літературний Чернігів. – 2000. – № 15. – С. 108–117.

2001

255. **Арзамасова Л.** Марія із Заньок / Л. Арзамасова // Ніжинський вісник. – 2001. – 7 берез. – С. 2.

256. **Арзамасова Л.** Кохання перше і останнє Марії із Заньок / Л. Арзамасова // Ніжинський вісник. – 2001. – 21 берез. – С. 3.

Кохання Марії Заньковецької і Миколи Садовського.

257. **Арзамасова Л.** Марія Заньковецька і театр / Л. Арзамасова // Ніжинський вісник. – 2001. – 28 берез. – С. 3.

258. **Шевченко В.** Деякі уточнення до біографії Марії Заньковецької / Віктор Шевченко, Ігор Панін // Сіверянський літопис. – 2001. – № 6. – С. 50–55.

2002

259. **Мандрика В.** Аматорські витівки Марії Заньковецької / В. Мандрика // Ніжинський вісник. – 2002. – 7 лют. – С. 4.

Дитинство і юність актриси.

260. **Мандрика В.** Батько Марії Заньковецької / В. Мандрика // Ніжинський вісник. – 2002. – 28 лют.

261. **Мандрика В.** Випускний вечір Марії Заньковецької / В. Мандрика // Ніжинський вісник. – 2002. – 28 берез.

У Черніг. пансіоні.

262. **Мандрика В.** «Лікувальна» горілка Марії Заньковецької / В. Мандрика // Ніжинський вісник. – 2002. – 10 січ.

Випадок із життя актриси.

263. **Мандрика В.** Родовід Адасовських / В. Мандрика // Ніжинський вісник. – 2002. – 19 січ.

Родина М. Заньковецької.

2003

264. **Мандрика В.** Він знав Марію Заньковецьку / В. Мандрика // Ніжинський вісник. – 2003. – 11 січ. – С. 4.

Мешканець села Заньки Онуфрій Петрович Шафрай.

2004

265. **Дробот А.** Слово про прекрасну артистку, зірку українського театру, царицю сцени – незабутню Марію Заньковецьку / Дробот А., Калініченко А. // Ніжинський вісник. – 2004. – 4 серп. – С. 1.

266. [Заньковецька М. К.] // Історія Ніжина мовою дат / упоряд. М. П. Шкурко. – 2-ге вид, випр. й допов. – Луцьк, 2004. – С. 71, 73, 78, 82, 83, 87, 96, 97, 99, 100, 115, 125, 132, 160, 163, 165.

267. **Марія** Костянтинівна Заньковецька (Адасовська) (1854–1934) // Ніжин: древній і завжди юний : добірка матеріалів досліджень з історії, краєзнавства та топоніміки Ніжина за останні роки ХХ століття / упоряд. Л. Б. Петренко. – Ніжин, 2004. – С. 308–311.

268. **Заньковецька** (Адасовська) Марія Костянтинівна (1854–1934) // Хто є хто на Чернігівщині : довідково-біографічне видання. Вип. 2 / упоряд. І. В. Болгов. – Київ, 2004. – С. 36–37 : портр. – (Видатні земляки).

269. **Петрик З.** Цариця української сцени : до 150-річчя з дня народження М. К. Заньковецької / З. Петрик // Ніжинський вісник. – 2004. – 29 лип. – С. 2.

Бібліографічний список літератури про М. Заньковецьку.

270. **Проценко Ф. Д.** Спомини про культурне життя в Ніжині / Ф. Д. Проценко // Література та культура Полісся : зб наук. пр. / відп. ред. та упоряд. Г. В. Самойленко ; Ніжин. держ. пед. ун-т ім. М. Гоголя. – Ніжин : НДПУ ім. М. Гоголя, 2004. –

Вип. 25: Марія Заньковецька – видатний театральний діяч України (до 150-річчя від дня народження актриси). – С. 129–146.

271. **Самойленко Г. В.** Марія Заньковецька і Поліський край / Г. В. Самойленко ; Ніжин. держ. пед. ун-т ім. М. Гоголя. – Ніжин : Вид-во НДПУ ім. М. Гоголя, 2004. – 159 с.

272. **Самойленко Г. В.** Марія Заньковецька та її роль у розвитку театральної культури на Чернігівщині / Г. В. Самойленко // Література та культура Полісся : зб. наук. пр. / відп. ред. та упоряд. Г. В. Самойленко ; Ніжин. держ. пед. ун-т ім. М. Гоголя. – Ніжин : НДПУ ім. М. Гоголя, 2004. – Вип. 25: Марія Заньковецька – видатний театральний діяч України (до 150-річчя від дня народження актриси). – С. 3–80.

2005

273. **Марія Заньковецька (1854–1934):** актриса, громадська діячка // Сіверщина. – 2005. – 10 черв. – С. 8.

2008

274. **Заньковецька (Адасовська) Марія Костянтинівна** // Кавунник О. А. Музиканти Ніжина / О. А. Кавунник. – Ніжин, 2008. – С. 43–44.

275. **Кавунник О. А.** Митці Ніжина першої третини ХХ ст.: М. К. Заньковецька, Ф. Д. Проценко / О. А. Кавунник // Проблеми мистецької освіти : зб. наук.-метод. ст. викладачів, студентів і аспірантів ф-ту культури і мистецтв. – Ніжин, 2008. – Вип. 2. – С. 227–236.

2009

276. **Онищенко Н.** Заручник епохи: до 155-річчя з дня народження Марії Заньковецької / Н. Онищенко // Ніжинський вісник. – 2009. – 13 черв. – С. 3.

Про Д. Я. Грудину – театрального критика, що працював у театрах разом із М. Заньковецькою.

277. **Онищенко Н.** У гості до Марії / Н. Онищенко // Ніжинський вісник. – 2009. – 8 серп. – С. 2.

278. **Петрик З.** Її зорею називали: до 155-річчя від дня народження М. Заньковецької / З. Петрик // Ніжинський вісник. – 2009. – 1 серп. – С. 3.

2010

279. **Самойленко Г. В.** Театри і актори Північного Лівобережжя України / Г. В. Самойленко ; Ніжин. держ. ун-т ім. М. Гоголя. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2010. – 199 с.

2014

280. **Жук О.** Заручена зі сценою / Ольга Жук // Україна молода. – 2014. – 6 серп. – С. 12.

До 160-річчя М. Заньковецької.

281. **Мандрика В.** Аматорські витівки Марії Заньковецької : сторінки її дитинства / В. Мандрика // Ніжинський вісник. – 2014. – 21 жовт. – С. 4.

282. **Самойленко Г.** Марія Заньковецька і Ніжин / Г. Самойленко // Вісті. – 2014. – 8 серп. – С. 5.

2015

283. **Пригоровський В.** «Дорогий мені Ніжин мій»...: з краєзнавчих нотаток про М. К. Заньковецьку / В. Пригоровський // Наука і суспільство. – 2015. – № 11/12. – С. 54–58.

284. **Самойленко Г. В.** Розвиток художньої культури на Чернігівщині в ХІХ – на початку ХХ ст. : монографія / Г. В. Самойленко ; Ніжин. держ. ун-т ім. М. Гоголя. – Ніжин : Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2015. – 436 с.

С. 345–411 : Марія Заньковецька і Чернігівщина.

2020

285. **Горбань С.** Зірка та лев, або Лицедійка : [про М. Заньковецьку] / С. Горбань // Ніжинський вісник. – 2020. – 11 верес. – С. 5.

286. **Онищенко Н. П.** З золотого гніздечка Заньковецької. Ніжинські родини в колі видатної актриси / Н. П. Онищенко ; авт. передм. М. С. Тимошик ; Ніжин. держ. ун-т ім. М. Гоголя, Центр гуманітар. співпраці з укр. діаспорою, Б-ка ім. М. О. Лавровського. – Ніжин : Лисенко М. М., 2020. – 71 с. : фот.

287. **І взяла ім'я рідного села...:** до 140-річчя першого театрального виступу Заньковецької // Ніжинський вісник. – 2022. – 10 листоп. – С. 6.

ВШАНУВАННЯ ПАМ'ЯТІ М. ЗАНЬКОВЕЦЬКОЇ

Коли б зібрати в одно всі квіти і вінки, якими засипали і обдаровували артистку, коли б зібрати всі сльози, пролиті з нею разом, всі зітхання... Коли б! Та все минає... і не вертає! Залишається лише спомин про те велике і святе, якому віддала людина життя і любов, спомин про ті високі ідеали, які запалювали і вабили до життя душу Марії Заньковецької в часи її молодості, які освічували і гріли її ясну осінь і тішили похилу старість аж до смерті.

Софія Тобілевич

Пам'ять про Марію Заньковецьку зберігається ретельно та з повагою. Навіть просто перерахувати міста, де є вулиця Заньковецької, для розуміння цього достатньо – Дніпро, Київ, Ковель, Коломия, Львів, Кропивницький, Ніжин, Луцьк, Одеса, Ужгород, Чернівці, Чернігів, Умань. У Полтаві існує провулок Заньковецької.

Її ім'я носить не лише Національний український музично-драматичний театр у Львові, а й Ніжинський коледж культури та мистецтв. Їй присвячена ювілейна марка, пам'ятна монета Нацбанку, пам'ятники їй стоять у Києві, Ніжині та в селі Заньки. І це, безперечно, триватиме.

Серед багатьох міст і містечок, де бувала М. Заньковецька, Київ мав особливе значення в її творчому житті і долі. У Києві молода актриса вперше відчула успіх, виступаючи на великій сцені професійного театру. Саме в Києві вона працювала у Першому українському стаціонарному театрі Миколи Садовського. У Києві вона провела останні роки свого життя (1918–1934). У Києві в будинку по вулиці Великій

Васильківській, 121 жила рідна сестра актриси Лідія Карнаухова. На запрошення сина Лідії Володі Карнаухова Марія Заньковецька оселилась у будинку в 1918 році і прожила до 1934 року. Перший

музей М. Заньковецької було створено за ініціативи керівництва Музею театрального, музичного і кіномистецтва України та учнів актриси. Відкрили музей 1960 року у квартирі № 4 на другому поверсі, де саме і жила актриса. Це був тоді перший в Україні

меморіальний акторський музей. У 1980 році пам'ятку культури було знесено. Відбудовано будинок 1989 року. Нині експозиція музею та виставкові зали розміщуються у всьому будинку.

Експозицію музею М. Заньковецької створено на основі великої колекції актриси, яка збиралася з 1923 року в Музеї театрального, музичного і кіномистецтва України, відділом якого є музей М. Заньковецької. Саме 1923 року однією з перших дарувальниць нового театрального музею, що виник на базі театру «Березіль» Леся Курбаса, була Марія Заньковецька. Один із засновників музею режисер Василь Василько у своєму щоденнику описав відвідини Марії Заньковецької з метою одержання експонатів для музею. Домівка актриси йому видалась дуже далекою від міста (нині це майже центр), а її кімната – вогкою і холодною. Та усе переважила теплота і гостинність самої господині, яка щедро обдарувала молодий музей: вона віддала кілька театральних костюмів та особистих цінних речей. З цього часу колекцію М. Заньковецької в Музеї театрального, музичного і кіномистецтва постійно поповнювали: спочатку сама актриса, а після її смерті – родичі, актори, їхні нащадки. У музеї М. Заньковецької вражає різноманітність представленої колекції меморіальних речей, серед яких – фотографії актриси у житті і в ролях, рукописи, програми вистав, сценічні костюми, особисті

речі, меблі, предмети побуту. Колекція дає змогу показати історію життя і творчості актриси від дитинства до старості, детально відобразити останній період життя – київський.

Свято шанують пам'ять про свою видатну землячку жителі Чернігівщини. Ніжинці зберігають пам'ять про славетну землячку, про що свідчать названі її іменем площа, вулиця, пам'ятник, куточок М. Заньковецької у краєзнавчому музеї, праці вчених та краєзнавців Ніжина про її творчу долю.

Пам'ятник Марії Заньковецькій у Ніжині встановили в 1993 році. Автор роботи – український скульптор Олександр Скобліков. Пам'ятник виконаний із бронзи та стоїть на гранітному постаменті.

Заньковецька зображена молодою, вона в довгій сукні сидить на кушетці з хусткою в лівій руці перекинутій через плече.

У Ніжині проходить щорічний театральний фестиваль жіночої творчості імені Марії Заньковецької.

1908

288. **Старицька-Черняхівська Л. М. К. Заньковецькій:** [вірш] / Л. Старицька-Черняхівська // Киевская мысль. – 1908. – 15 янв. – С. 2.

1960

289. **Нестеровський П. Юність Заньковецької :** кіноповість / П. Нестеровський. – Київ : Рад. письменник, 1960. – 99 с.

1961

290. **Савич І. С. Марія Заньковецька :** поема / І. С. Савич. – Київ : Рад. письменник, 1961. – 39 с.

1978

291. **Пільгук І. І. Марія Заньковецька :** роман / І. І. Пільгук. – Київ : Рад. письменник, 1978. – 329, [2] с. : іл.

1979

292. У вінок великій актрисі // Деснянська правда. – 1979. – 24 лип.

Вшанування пам'яті актриси на Чернігівщині.

1987

293. Єрмоленко В. Увічнити пам'ять великої актриси / В. Єрмоленко // Деснянська правда. – 1987. – 21 листоп. – С. 4.

Занедбана садиба м. Заньковецької в Ніжині.

1993

294. Ладимиров В. Заньковецька повертається до Ніжина / В. Ладимиров // Деснянська правда. – 1993. – 13 трав.

Про пам'ятник актрисі.

1994

295. Онищенко Н. Будинок Заньковецької : поки не пізно / Н. Онищенко // Просвіта. – 1994. – № 4/5. – С. 8.

Потребує ремонту будинок у Ніжині, де жила артистка.

296. Онищенко Н. Замулене джерело : [про необхідність зробити музеєм будинок М. К. Заньковецької в Ніжині] / Н. Онищенко // Деснянська правда. – 1994. – 13 січ. – С. 4.

1995

297. Яній О. «Зорій довіку поміж нами» : (сценарій вечора, присвяченого М. Заньковецькій) / О. Яній // Дивослово. – 1995. – № 12. – С. 55–59.

1996

298. Онищенко Н. Бути Ніжину театральним! : [вдруге в Ніжині відбуваються Дні Марії Заньковецької] / Н. Онищенко // Гарт. – 1996. – 8 берез. – С. 4.

1999

299. Мандрика В. Вулиця імені Марії Заньковецької : до 145-річчя з дня народження великої актриси / В. Мандрика // Ніжинський вісник. – 1999. – 24 квіт. – С. 2 ; Деснянська правда. – 1999. – 3 серп. – С. 4.

2003

300. Онищенко Н. Будинок Заньковецької: між двома ювілеями // Урядовий кур'єр. – 2003. – 1 серп. – С. 7 ; Деснянська правда. – 2003. – 17 лип.

Проблеми створення музею актриси у меморіальному будинку в Ніжині.

2004

301. **Драч І.** Велика Марія : [вірш до 150-річчя від дня народження М. Заньковецької] / І. Драч // Українська культура. – 2004. – № 6/7. – С. 11.

302. **Із фондів** Ніжинського архіву. Матеріали про організацію куточка М. Заньковецької в Окружному музеї // Література та культура Полісся : зб. наук. пр. / відп. ред. та упоряд. Г. В. Самойленко ; Ніжин. держ. пед. ун-т ім. М. Гоголя. – Ніжин : НДПУ ім. М. Гоголя, 2004. – Вип. 25: Марія Заньковецька – видатний театральний діяч України (до 150-річчя від дня народження актриси). – С. 153–160.

303. **Онищенко Н.** Аве, Маріє! / Н. Онищенко // Урядовий кур'єр. – 2004. – 14 серп. – С. 9.

Урочистості з нагоди 150-річчя М. Заньковецької у Ніжині.

304. **Онищенко Н.** Зірка «Марія» : [наприкінці жовтня в Ніжині відбувся І Всеукр. фестиваль жіночої творчості ім. М. Заньковецької] / Н. Онищенко // Деснянська правда. – 2004. – 9 листоп. – С. 4.

305. **Онищенко Н.** Золоте гніздечко Заньковецької / Н. Онищенко // Деснянська правда. – 2004. – 2 черв.

Будинок актриси в м. Ніжин на вул. її імені.

306. **Онищенко Н.** Ніжинський будинок Заньковецької / Надія Онищенко // Відлуння віків : № 2 / Українське товариство охорони пам'яток історії та культури, Центр пам'яткознавства НАН України і Українського товариства охорони пам'яток історії та культури. – Київ, 2004. – С. 42–44.

307. **Романчук Л.** Аве, Maria! : [про М. Заньковецьку] / Л. Романчук // Ніжинський вісник. – 2004. – 19–21 серп. – С. 4.

308. **Романчук Л.** Літо з Марією Заньковецькою і теплом дитячих сердець : про підготовку до 150-річчя від дня

народження М. Заньковецької / Л. Романчук // Ніжинський вісник. – 2004. – 29 лип. – С. 1.

309. **Романчук Л.** Під одним знаком зодіака / Л. Романчук // Ніжинський вісник. – 2004. – 7 серп. – С. 1.

Про відзначення 150-річного ювілею М. Заньковецької на Ніжинщині.

310. **Рудик І.** Змусила каміння заговорити : до ювілею Марії Заньковецької / І. Рудик // Вісті. – 2004. – 30 лип. – С. 4.

311. **Рудик І.** Ніжин вшановує Марію Заньковецьку : [славетний ювілей актриси] / І. Рудик // Вісті. – 2004. – 13 серп. – С. 1, 6.

312. **Савич І.** Марія Заньковецька : уривок із поеми / І. Савич // Ніжинський вісник. – 2004. – 4 серп. – С. 4.

313. **Терещенко Н.** Драма, що звалася життям : театральний урок, присвячений життю і творчості Марії Заньковецької / Н. Терещенко // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2004. – № 4. – С. 165–169.

314. **Хто** для вас Марія Заньковецька? : [інтерв'ю з жителями м. Ніжина] // Ніжинський вісник. – 2004. – 4 серп. – С. 1.

2005

315. **II Всеукраїнський фестиваль жіночої творчості, присвячений Марії Заньковецькій, завершився** // Ніжинський вісник. – 2005. – 10 листоп. – С. 1.

316. **Корнійчук В.** AVE, MARIA! або Психологічні особливості акторської творчості Марії Заньковецької : театралізоване дослідження-есе / В. Корнійчук // Літературна Україна. – 2005. – 28 квіт. – С. 8.

317. **Онищенко Н.** Вийнята душа : [II Всеукр. фестиваль театр. творчості ім. М. Заньковецької. Спектаклі] / Н. Онищенко // Деснянська правда. – 2005. – 12 листоп. – С. 4.

318. **Онищенко Н.** Слідами Заньковецької : [II Всеукр. театр. фестиваль у Ніжині] / Н. Онищенко // Вісті. – 2005. – 18 листоп. – С. 5.

319. У Ніжині відкрився II Всеукраїнський фестиваль жіночої творчості, присвячений М. К. Заньковецькій // Ніжинський вісник. – 2005. – 3 листоп. – С. 2.

2006

320. **Мастицька І.** Міжнародний фестиваль під зіркою Марії / І. Мастицька // Український театр. – 2006. – № 2. – С. 12–14.

Про Другий міжнародний театральний фестиваль «Марія», присвячений пам'яті М. Заньковецької.

321. **Онищенко Н.** Сім вечорів любові : [III Всеукр. фестиваль жіночої творчості в Ніжині] / Н. Онищенко // Деснянська правда. – 2006. – 11 листоп. – С. 4 ; Ніжинський вісник. – 9 листоп. – С. 7.

322. **Чернігівщина** в пам'ятних та ювілейних монетах України / Нац. банк України. – Київ : [б. в.], 2006. – 21 с. : іл.

С. 17 : Про М. Заньковецьку.

2007

323. **Онищенко Н.** У дзеркалі сцени : [Всеукр. театр. фестиваль жіночої творчості ім. М. К. Заньковецької в Ніжині] / Н. Онищенко // Урядовий кур'єр. – 2007. – 16 листоп. – С. 8–9 ; Ніжинський вісник. – 2007. – 22 листоп. – С. 7.

324. **Сердюк В.** Фестивалю «Марія» – бути! / В. Сердюк // Урядовий кур'єр. – 2007. – 5 жовт. – С. 9.

У Києві пройшов IV Міжнар. фестиваль актрис, присвячений М. Заньковецькій.

325. **Томазов В.** Ave Maria! Над київською оселею Заньковецької знову піднято дамоклів меч / Валерій Томазов, Наталія Гончаренко // Дзеркало тижня. – 2007. – 6–12 жовт. – С. 18.

2009

326. **Пам'ятник Марії Заньковецькій** // Путівник. Чернігівська область / [редкол.: І. Курас (голова) та ін.]. – Київ : Богдана, 2009. – С. 131 : іл.

2011

327. Підлужна А. Марії Заньковецькій присвячується / Алла Підлужна // Культура і життя. – 2011. – 2–8 груд. – С. 10.

У Ніжинському українському драматичному театрі ім. М. Коцюбинського відбувся фестиваль жіночої творчості ім. М. Заньковецької.

2012

328. Тютюнник Є. У Марії Заньковецької гостювали Едіт Піаф і Марлен Дітріх / Є. Тютюнник // Урядовий кур'єр. – 2012. – 5 груд. – С. 18.

Про 8-й театральний фестиваль жіночої творчості, традиційно приурочений першому виходу на професійну сцену видатної актриси Марії Заньковецької, що проходив у Ніжині.

2015

329. Сокол Н. Неправда, що на сцені грають. На ній народжуються, стікають серцем і вмирають! : про XI-й Міжнародний театральний фестиваль жіночої творчості ім. Марії Заньковецької / Наталія Сокол // Вісті. – 2015. – 27 листоп. – С. 4.

2016

330. Чепурний В. Господиню і гостя увічнили пам'ятними дошками / Василь Чепурний // Голос України. – 2016. – 1 жовт. – С. 9 : фот.

У Ніжині, на будинку Марії Заньковецької з нагоди ювілею М. Грушевського відкрито меморіальні дошки.

2019

331. Підлужна А. Ніжин – для Марії Заньковецької : відбувся XV фестиваль жіночої творчості / Алла Підлужна // День. – 2019. – 13 листоп. – С. 7 : фот.

МЕМОРІАЛЬНИЙ МУЗЕЙ МАРІЇ ЗАНЬКОВЕЦЬКОЇ (С. ЗАНЬКИ)

Меморіальний музей Марії Заньковецької відкритий у 1964 році у с. Заньки, у садибі родини Адасовських. Саме тут у 1854 році народилася видатна українська артистка, тут вона провела юність та неодноразово поверталася сюди в дорослому віці. У відновленому після пожежі будинку представлені фотографії членів родини Адасовських та особисті речі Заньковецької: шкатулка, дзеркало, сумочка, посуд, сплетене її руками мереживо. Особливий інтерес представляють сценічні костюми та рояль артистки. На подвір'ї музею встановлено пам'ятник Марії Заньковецькій.

1978

332. **Коробчак Л.** Перша народна артистка / Л. Коробчак // Деснянська правда. – 1978. – 25 січ.

Заходи в музеї із вшанування пам'яті М. Заньковецької.

1979

333. **Дудко І.** Рояль Марії Заньковецької / І. Дудко // Літературна Україна. – 1979. – 11 верес.

Історія рояля актриси, який з 1979 р. став експонатом музею.

1980

334. **Народний музей М. К. Заньковецької** / Черніг. обл. упр. культури. – Чернігів : [б. в.], 1980. – 1 розг. арк. : іл.

1982

335. **Лабінський М.** У Заньках / М. Лабінський // Український театр. – 1982. – № 5. – С. 24–25.

Урочисті заходи в с. Заньки з нагоди святкування 100-річчя українського театру корифеїв.

1990

336. **Заньковецької М. К.** музей // Чернігівщина : енцикл. довід. / за ред. А. В. Кудрицького. – Київ, 1990. – С. 264.

1994

337. **Зільберман Е.** В гостях у Марії Заньковецької / Е. Зільберман // Гарт. – 1994. – 19 серп. – С. 2.

2002

338. **Гальченко Я.** І все ж вона «живе» в своїй оселі / Яків Гальченко // Голос України. – 2002. – 3 серп. – С. 14.

2004

339. **Горлач Л.** Духовний острів України: до 150-річчя Марії Заньковецької / Л. Горлач // Отчий поріг. – 2004. – № 8. – С. 3.

Садиба Адасовських у с. Заньки.

2009

340. **Кожухівська Ю.** Музей Марії Заньковецької / Ю. Кожухівська // Ніжин-інфо. – 2010. – 17 черв. – С. 11.

341. **Онищенко Н.** Таїна Заньковецької починалася в її рідному селі / Н. Онищенко // Деснянська правда. – 2009. – 13 серп. – С. 11.

Як вшановують пам'ять актриси в с. Заньки.

2010

342. **Онищенко Н.** Таїна Заньковецької починалася в рідному селі, а чи пам'ятають про це на її малій батьківщині? / Н. Онищенко // Слово Просвіти. – 2010. – 4–10 листоп. – С. 10.

2011

343. Сапон В. Хустина Марії Заньковецької / Володимир Сапон // Деснянська правда. – 2011. – 11 серп. – С. 1, 4.

Сторінки життя М. Заньковецької та музей, створений на її батьківщині у с. Заньки.

2016

344. Коваль С. Музей у селі – центр, навколо якого обертається життя / Світлана Коваль // Ніжинський вісник. – 2016. – 21 трав. – С. 3.

Меморіальний музей М. Заньковецької в с. Заньки.

345. Новак А. Музей великої актриси [М. Заньковецької в с. Заньки] / Анатолій Новак // Чернігівщина: новини і оголошення. – 2016. – 10 берез. – С. 3.

2017

346. Мірошник В. Місце, де кожна річ – історія / Валентина Мірошник // Ніжинський вісник. – 2017. – 7 жовт. – С. 6.

Про меморіальний музей М. Заньковецької в с. Заньки.

2019

347. Онищенко Н. Звучав рояль Марії Заньковецької / Надія Онищенко // Деснянська правда. – 2019. – 8 серп. – С. 13.

Розповідь про створення і розвиток музею М. Заньковецької в с. Заньки та його першого директора М. Л. Кириченко.

2022

348. Музей Марії Заньковецької [у с. Заньки] // Струна. – 2022. – 11 трав. – С. 1.

2023

349. Ігнатенко М. Перлина Ніжинщини : [про музей М. Заньковецької в с. Заньки] / Марина Ігнатенко // Ніжинський вісник. – 2023. – 2 листоп. – С. 5.

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

(включено прізвища авторів, укладачів, а також осіб, яким присвячено матеріали. Номери, що відносяться до прізвищ осіб яким присвячені матеріали, наводяться в дужках)

А

Амфітеатров А. 124
Андрієвський Л. 202, 204, 212
Антонович К. 128, 143
Арзамасова Л. 255–257
Артемчук І. 169
Астапенко Н. В. 182

Б

Бабанська Н. Г. 64, 84, 109, 125, 140, 144, 163, 177, 188
Багряна А. 208
Балабко О. 77
Білецька Л. К. 85
Білецький О. 26
Блажко Е. 86
Бобир О. 67
Богачевська-Хомяк М. 108
Богомолець-Лазурська Н. 51
Богуцький Ю. П. 129
Болгов І. В. 268
Боляк О. С. 134
Борисенко В. К. 151
Бугасва О. 203
Бурбан А. 145
Бурбан В. 145
Бурячок Л. 170

В

Валтуля О. 37
Ванченко К. 27
Василько В. С. 68
Вергеліс О. А. 194, 213
Верес О. 93
Владимирова Н. В. 87
Волошина І. О. 66

Г, Д

Гайдабура В. М. 193
Галабутська Г. М. 88, 89
Гальченко Я. 338
Гамалій О. 28, 29
Ган Я. 50
Гладишева А. О. 146
Голота В. В. 90
Горбань С. 285
Горлач Л. 339
Грінченко Б. Д. (84)
Грудина Д. 21
Грушевський М. 80, (210)
Дадіані Ш. 131
Дорошенко Д. 5
Драч І. 301
Дробот А. 265
Дудко І. 135, 333
Дурилін С. М. 42

Є, Ж, З, І

Єрмоленко В. 293
Єфремов С. О. 132
Жук О. 280
Жук С. 40
Зільберман Е. 93, 225, 233,
234, 337
Зленко Г. 94
Ігнатенко М. Я. 247, 349

К

Кавунник О. 209, 274
Каганов Ю. 65
Кагарлицький М. 69, 74, 147
Калитіна Т. 56
Калібаба Д. 246
Калініченко А. 265
Карпенко-Карий І. К. (15), (85)
Килимник О. 61
Кирилюк В. 153
Коваленко П. 48
Коваль С. 344
Кожухівська Ю. 340
Кокуленко Б. 115
Колесников К. 244
Корнійчук В. 137, 148, 149,
172, 179, 204, 220, 316
Коробчак Л. 332
Костюк Ю. 49
Кочерга І. 58, 150
Кропивницький М. Л. (27)
Кубійович В. 92
Кугель О. 83
Кудрицький А. В. 78, 229, 230,
336

Кудрявець В. 227, 228
Куниця І. 41
Курас І. Ф. 138, 326
Куриленко Й. 35, 63, 226

Л

Лабінський М. 335
Ладимиров В. 294
Лазаревський Г. 30
Левіцький І. 1
Лемешко Г. 231
Лемещенко А. 151
Лемещенко Г. С. 96
Лесько І. 70
Липовенко В. 224
Лисенко М. В. 6
Литвин М. 173
Луняк Є. 178

М

Майборода З. 126
Макаренко Г. 127
Макаренко О. 152
Малахатько Л. І. 97
Мамич М. 205
Мамонтов Я. 26
Мандрика В. 98, 99, 117–121,
153–155, 184, 185, 195–198,
235–239, 248–251, 253, 259–
264, 281, 299
Манжай В. І. 207
Мар'яненко І. О. 39, 55
Мастицька І. 320
Маяк Й. 57

Мечников І. (123)
Мірошник В. 346
Москаленко М. Н. 81
Мухомодєєва Н. В. 207
Муштенко С. 180

Н, О, П

Назаренко Д. С. 223
Нестеровський П. 289
Нитченко Д. 156
Ніценко Д. 32
Новак А. 345
Новиков А. О. 190
Оверчук М. 112
Онищенко Н. 110, 114, 157,
245, 276, 277, 286, 295–296,
298, 300, 303–306, 317, 318,
321, 323, 341, 342, 347
Орел В. 71
Петлюра С. 4, 8, 81, (101)
Петренко Л. Б. 267
Петрик З. 100, 160, 186, 252,
269, 278
Пилипчук Р. Я. 75, 183
Підлужна А. 327, 331
Пільгук І. 62, 291
Пільчевська С. М. 55
Піскун В. М. 101
Подолінський С. (123)
Позняк Н. 214
Позняк Т. М. 174
Полек В. 59
Поліщук Л. М. 168
Поліщук Т. 122

Пригородський В. 283
Приймаченко М. (208)
Проценко А. 76
Проценко Ф. Д. 270, 232
Пулинець О. 33
Пуха І. 53

Р, С

Радчук А. О. 189, 215
Ревуцький В. 31
Романицький Б. 38
Романчук Л. 307–309
Рудик І. 310, 311
Рулін П. 20
Савич І. С. 290, 312
Савків Л. 136
Савченко Я. 24
Садова Л. 161
Садовський М. К. (2), (127),
(131), (176), (180), (201), (216)
Саксаганський П. К. 43–45,
(104)
Самойленко Г. В. 84, 85, 87,
88, 90, 96, 97, 101, 102, 104–
106, 146, 149, 150, 156, 166,
207, 210, 240–243, 270–272,
279, 282, 284, 302
Сапон В. 343
Сердюк В. 324
Симиренко Л. (123)
Сікорська І. 211
Скурагівський В. 162
Смолій В. А. 171
Сокол Н. 329

Соколенко Н. 199
Соловей Е. С. 132
Сорока Л. 200
Сотник Н. 191
Срібняк Х. 221
Старицька-Черняхівська Л. 10,
103, 288
Старицький М. П. (189), (215)
Стецько С. (208)
Стещенко І. (125)
Студьонова Л. В. 111
Суворін О. 79
Суходольський В. 52
Суярко Т. 72

Т

Тарасенко О. 222
Теліга О. (208)
Терес Н. В. 181
Терещенко Н. 313
Тобілевич Б. П. (104)
Тобілевич С. 34, 218
Толочко І. (140)
Томазов В. 325
Томашпольська Л. І. 105
Тютюнник Є. 328

Х, Ч, Ш, Я

Хмельницька Л. 192
Хоменко Ю. М. 165, 166
Хорунжий Ю. 167, 176
Чаговець В. 36, 46,
Чепурний В. 330
Черкаська Г. 216

Шарговська О. 201
Шаров І. Ф. 116
Шафрай О. П. (264)
Шевченко В. М. 60, 130, 247,
253, 254, 258
Шев'якова (Шевякова) К. С.
106, 107, 175, 187
Шекет Ю. 217
Шкраб'юк П. 73
Шкурко М. П. 266
Шлемко О. Д. 206
Шудря М. 123
Яворницький Д. (123)
Яній О. 297
Яновська Л. (109)

Марія з братом Євтихієм Адасовським, сестрою Лідією Карнауховою та дочкою брата Євгенією. 1880-ті роки

У садочку Марії Заньковецької. Ніжин, 1906 р.

**М. Заньковецька серед ніжинських аматорів.
1910-ті роки**

ЗМІСТ

Від упорядників.....	4
Передмова.....	5
Марія Заньковецька – провідна зірка українського театру кінця ХІХ – початку ХХ століть.....	12
Марія Заньковецька і Чернігівщина.....	36
Вшанування пам'яті М. Заньковецької.....	52
Меморіальний музей Марії Заньковецької (с. Заньки).....	60
Іменний покажчик.....	63

ДЛЯ НОТАТОК

Довідкове видання

**МАРІЯ ЗАНЬКОВЕЦЬКА:
ЖИТТЯ І ТВОРЧІСТЬ**

Біобібліографічний покажчик

Упорядники: *О. І. Іваненко, О. М. Плаунова*

Відповідальний за випуск *Ю. О. Соболю*
Комп'ютерний набір *О. І. Іваненко*
Комп'ютерне верстання *О. Ф. Шурубенко*
Дизайн обкладинки *І. В. Розумій*

Ризограф Чернігівської ОУНБ
імені Софії та Олександра Русових

Тираж 50 пр.

Видавець і виготовлювач –
КЗ «Чернігівська обласна універсальна наукова бібліотека
імені Софії та Олександра Русових»,
проспект Миру, 41, м. Чернігів, 14000
E-mail: chounb@ukr.net

